

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ**

Факультет культурних і креативних індустрій
Кафедра туризму та готельно-ресторанного бізнесу

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

Розробка стратегії сталого розвитку туризму на Сумщині

Виконала: студентка групи БЗТУРск(н)-20
спеціальності 242 Туризм
освітньої програми Туризм
Тетяна ПЕТРЕНКО

Керівник к.е.н. доц., Олег ШЕВЧЕНКО
Рецензент д.г.н.проф., Анатолій ДОЦЕНКО

Київ 2023 р.

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА
ДИЗАЙНУ**

Факультет культурних і креативних індустрій
Кафедра туризму та готельно-ресторанного бізнесу
Спеціальність 242 Туризм
Освітня програма Туризм

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

туризму та готельно-ресторанного
бізнесу

_____ Наталія БУНТОВА

(підпис)

«_____» _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Петренко Тетяні Юріївні

_____ (прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема кваліфікаційної роботи

_____ Розробка стратегії сталого розвитку туризму на Сумщині

Науковий керівник роботи _____ Шевченко Олег Олександрович, к.е.н. доцент

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом КНУТД від 08.11.2022 р. № 224-уч

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи 05.06.2023

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: Програла розвитку Сумської області, Закони України, нормативні документи, наукові джерела, інтернет-ресурси, публікації в ЗМІ та спеціалізованих виданнях, тези виступів на конференціях і форумах, статистичні дослідження та дані які характеризують об'єкт дослідження тощо.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібнорозробити) Вступ. Наукові засади дослідження розвитку сталого туризму на регіональному рівні. Аналіз ринку сталого туризму України. Розробка напрямків розвитку сталого туризму у Сумській області.

5. Дата видачі завдання 01.04.2023

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів	Примітка про виконання
1	Вступ	01-05.05.2023	
2	Розділ 1. Наукові дослідження розвитку сталого туризму	05-10.05.2023	
3	Розділ 2. Аналіз ринку сталого туризму в Україні	11-18.05.2023	
4	Розділ 3. Розробка напрямків розвитку сталого туризму у Сумській області	19-28.05.2023	
5	Висновки	29-31.05.2023	
6	Оформлення кваліфікаційної роботи (чистовий варіант)	01-05.06.2023	
7	Здача кваліфікаційної роботи на кафедру для рецензування (за 14 днів до захисту)	05.06.2023	
8	Перевірка кваліфікаційної роботи на наявність текстових співпадінь та помилок (за 10 днів до захисту)	05-09.06.2023	
9	Подання кваліфікаційної роботи на затвердження завідувачу кафедри (за 7 днів до захисту)	12.06.2023	

Студент

_____

(підпис)

Тетяна ПЕТРЕНКО

Науковий керівник
роботи

_____

(підпис)

Олег ШЕВЧЕНКО

АНОТАЦІЯ

Петренко Т. Ю. Розробка стратегії сталого розвитку туризму на Сумщині – Рукопис.

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 242 Туризм. – Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, 2023 рік.

Кваліфікаційну роботу присвячено розробці стратегії сталого розвитку туризму на Сумщині. Основною метою дослідження є визначення шляхів та рекомендацій щодо забезпечення сталого розвитку туристичної галузі в даному регіоні.

У роботі було проведено аналіз сучасного стану туризму на Сумщині, включаючи огляд існуючих туристичних об'єктів, послуг та інфраструктури. Здійснена оцінка потенціалу туристичної галузі регіону та висвітлено проблемні аспекти, що впливають на її розвиток.

Результати дослідження та розроблені стратегічні рекомендації можуть бути корисними для органів місцевого самоврядування, туристичних організацій, підприємств галузі та інших зацікавлених сторін, що працюють у сфері туризму на Сумщині.

Ключові слова: сталий розвиток, стратегія розвитку, туристична галузь.

ABSTRACT

Petrenko, T. Y. Development of Sustainable Tourism Development Strategy in Sumy Oblast – Manuscript.

Bachelor's thesis in the specialty 242 Tourism. Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, 2023.

The bachelor's thesis is dedicated to the development of a sustainable tourism development strategy in Sumy Oblast. The main objective of the research is to identify ways and recommendations for ensuring sustainable development of the tourism industry in this region.

The paper includes an analysis of the current state of tourism in Sumy Oblast, including an overview of existing tourist attractions, services, and infrastructure. An assessment of the tourism industry's potential and identification of problematic aspects affecting its development will be conducted.

The research findings and strategic recommendations can be valuable for local self-government bodies, tourism organizations, industry enterprises, and other stakeholders working in the tourism field in Sumy Oblast.

Keywords: sustainable development, development strategy, tourism industry.

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1	НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ	5
1.1	Сутність та зміст поняття «сталий туризм»	5
1.2	Фактори сталого туризму та його вплив на розвиток територій	8
1.3	Напрямки та можливості розвитку сталого туризму	12
	Висновок до Розділу 1	15
РОЗДІЛ 2	АНАЛІЗ РИНКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	17
2.1	Індустрія сталого туризму України : аналіз об'єктів та суб'єктів ринку	17
2.2	Умови формування та стратегія сталого туризму в Україні	21
2.3	Сталий туризм як інноваційні форми просування турів в Україні	24
	Висновок до Розділу 2	27
РОЗДІЛ 3	РОЗРОБКА НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ	29
3.1	Передумови та сучасний стан розвитку сталого туризму у Сумській області	29
3.2	Розробка туристичного маршруту сталого туризму у Сумській області	34
3.3	Шляхи покращення системи управління та перспективи розвитку сталого туризму у Сумській області	45
	Висновок до Розділу 3	48
ВИСНОВКИ		50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		54
ДОДАТКИ		57

ВСТУП

Актуальність теми. Сталий розвиток відіграє вирішальну роль у сучасному туризмі, оскільки він сприяє збалансованому розвитку, зберігає природні та культурні ресурси та задовольняє мінливі потреби сучасних мандрівників. Формуючи стратегію сталого розвитку туризму в Сумській області, можна досягти гармонійного балансу регіону, зберігши туристичну привабливість.

Сумська область може похвалитися багатим потенціалом для розвитку, що включає мальовничі ландшафти, історичні пам'ятки, яскраві культурні традиції та теплу гостинність місцевих жителів. Використання цього потенціалу через реалізацію стратегії сталого туризму максимізує його переваги, розширить туристичну інфраструктуру та забезпечить збагачення відвідувачів.

Крім того, розвиток туризму може слугувати життєво важливим джерелом доходу для регіону, створюючи можливості для працевлаштування, збільшуючи доходи в готельному, ресторанному та пов'язаних галузях, а також залучаючи інвестиції.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз сталого туризму на Сумщині та розробка пропозицій щодо вдосконалення.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- дослідити сутність та зміст поняття «сталий туризм»;
- провести аналіз впливу чинників сталого туризму на території України;
- визначити найбільш поширений вид сталого туризму на території України;
- проаналізувати стан сталого туризму в Сумщині;
- розробити рекомендації з удосконалення сталого туризму на Сумщині.

Об'єкт даного дослідження: дослідження сталого туризму в Сумській області.

Предметом дослідження: є процес розробки стратегії сталого розвитку туризму для території Сумщини. Це означає, що дослідження спрямоване на вивчення поточного стану туризму на Сумщині, виявлення його проблем та

можливостей, а також розробку конкретних заходів і рекомендацій для досягнення сталого розвитку туризму в регіоні.

Відповідно до встановлених цілей та задач були обрані **наступні методи дослідження**: аналіз поточного стану туристичної галузі, вивчення природних, культурних та історичних ресурсів, визначення проблем з якими стикається туристична галузь, розробка цілей та завдань.

Інформаційна база дослідження в кваліфікаційної роботі представлена підручниками і посібниками, офіційною статистикою, аналітичні звіти та дослідження, наукові статті та публікації, публікаціями в ЗМІ та спеціалізованих виданнях, тезами виступів на конференціях.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значимість бакалаврської кваліфікаційної роботи полягає в тому, що теоретичні положення та висновки дослідження доведені до практичних рекомендацій, і можуть бути використані організаціями при формування оптимальної системи мотивації на різних етапах їх розвитку.

Апробація отриманих результатів. Результати дослідження були апробовані на науково-практичній конференції «Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку», що проходила 25 квітня 2023 у Київському національному університеті технологій та дизайну, за її підсумками опубліковано тези: « Особливості розробки стратегії сталого розвитку туризму на Сумщині». Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 2023 рік.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота містить 63 сторінки комп'ютерного тексту, 14 таблиць, 5 рисунків, список використаної літератури налічує 34 джерела.

РОЗДІЛ I

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ

1.1 Сутність та зміст поняття «сталий туризм»

Сталий туризм (також відомий як екологічно-соціально-економічно сталий туризм або просто екотуризм) є концепцією туризму, яка спрямована на досягнення рівноваги між соціальними, екологічними та економічними аспектами туристичної діяльності. Сутність сталого туризму полягає в тому, щоб забезпечити, що туризм впливає на природне та культурне середовище мінімально, сприяє розвитку місцевих громад та забезпечує довгострокові економічні переваги.

У цьому сенсі слушним є визначення Т.І. Ткаченко, що сталий (гармонійний, збалансований) розвиток – це розвиток, який забезпечує визначений тип рівноваги, тобто баланс між його соціально-економічними та природними складовими [35, с. 55]. Основні аспекти сталого туризму запропоновані цим автором представлені в (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні аспекти сталого туризму, [35]

Аспект	Опис
Екологічна стійкість	Включає в себе усвідомлення впливу туризму на природне середовище і зусилля зі зменшення негативного впливу на природу.
Соціальна стійкість	Забезпечення позитивного взаємодії між туристами і громадськістю. Забезпечення, що туризм підтримує і засвідчує місцеву культуру.
Економічна стійкість	Стратегії туризму повинні бути фінансово стабільні, а також приносити економічну вигоду для місцевої громади.

Продовження таблиці 1.1

Управління та участь	Стратегії сталого туризму потребують активної участі всіх зацікавлених сторін, включаючи місцеві громади, туристів, індустрію туризму та урядові органи.
Освіта і свідомість	Туристи і місцеві громади повинні бути освічені щодо важливості сталого туризму і зрозуміти, як вони можуть сприяти сталості.

Головним пріоритетом для досягнення сталого розвитку туризму є задоволення основних життєвих потреб і прагнень людей через реалізацію функцій туризму як специфічної форми діяльності. Водночас, необхідно керувати всіма ресурсами таким чином, щоб забезпечувати інтеграцію соціальних, естетичних та економічних потреб з підтримкою культурних та екологічних цінностей, уникаючи шкідливого впливу на місцеве біологічне розмаїття та системи, що забезпечують його життєзабезпечення. Позитивний вплив сталого туризму проявляє себе наступним чином (рис.1.1.).

Рис.1.1. Позитивний вплив сталого туризму

Джерело: побудовано автором на основі [32].

Ключові принципи сталого розвитку та управління туризмом застосовуються до всіх видів туризму, включаючи масовий туризм і різні сектори туризму. Принципи сталого розвитку стосуються захисту навколишнього середовища, економічних і соціально-культурних аспектів розвитку туризму, і між цими трьома аспектами необхідно знайти баланс, щоб забезпечити довгострокову стійкість.

Таким чином, сталий туризму повинен:

- забезпечити оптимальне використання ресурсів навколишнього середовища, які становлять ключовий елемент розвитку туризму, підтримують важливі екологічні процеси і допомагають зберігати природну спадщину та біологічне різноманіття;

- поважати соціально-культурну автентичність приймаючих спільнот, збереження їх культурної спадщини та традиційних цінностей, та сприяти міжкультурному взаєморозумінню і толерантності;

- забезпечити життєздатність довгострокових економічних операцій, що утворюють соціально-економічні вигоди для всіх зацікавлених сторін, включаючи стабільну зайнятість і можливості отримання доходу, соціальних послуг для приймаючих спільнот і внесок у скорочення масштабів бідності [13].

Розвиток сталого туризму вимагає інформованого залучення всіх відповідних зацікавлених сторін і сильного політичного лідерства для забезпечення широкого залучення та досягнення консенсусу. Досягнення

сталого туризму є безперервним процесом, і його ефективність необхідно постійно контролювати, а за необхідності вживати необхідних профілактичних та коригувальних заходів.

Сталий туризм є концепцією, що об'єднує ідеї сталого розвитку та туризму. Це поняття включає стратегії, які забезпечують туризм, який є економічно, екологічно та соціально сталим.

Оцінка сталого туризму включає дослідження того, як ці принципи впроваджуються в практиці. Це може включати аналіз політики та стратегій, що стосуються сталого туризму, дослідження того, як вони впливають на місцеві

спільноти та навколишнє середовище, а також розробку методит для оцінки успіху сталого туризму.

1.2. Фактори сталого туризму та його вплив на розвиток територій

Сталий туризм відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку регіону. Він сприяє захисту природних і культурних ресурсів, підтримує місцеву економіку, залучає інвестиції та створює нові робочі місця.

Так, враховуючи потужний потенціал туризму для сталого розвитку, Генеральна Асамблея ООН проголошувала 2017 рік Міжнародним роком сталого туризму в інтересах розвитку.

Всесвітньою туристичною організацією (англ. World Tourism Organization, UNWTO) був прийнятий робочий документ «Туризм в інтересах розвитку» [2]. Його метою було протягом Міжнародного року сталого туризму в інтересах розвитку та надалі, сприяти виявленню об'єму потенційного внеску туризму у сталий розвиток, а також факторів, які сприяють цьому. У ньому зазначені сильні та проблемні сторони туризму, а також вказано на необхідність продуманого планування й керівництва. В рамках документу виділено п'ять основних принципів – ключових елементів сталого розвитку, у зміцнення яких туризм може зробити значний внесок (*табл. 1.2.*), а саме:

Таблиця 1.2

Основні принципи сталого туризму

Основні принципи сталого туризму	Внесок туризму
Стале економічне зростання	Туризм є сильним каталізатором для економічного зростання, забезпечуючи робочі місця, залучаючи інвестиції і стимулюючи розвиток інфраструктури. Він сприяє збільшенню ВВП та підтримці місцевих господарств.

Продовження таблиці 1.2

Соціальна інклюзивність, працевлаштування і скорочення масштабів бідності	Туризм створює можливості для зайнятості та підприємництва, особливо в сільських та віддалених районах. Він може сприяти включенню місцевого населення у туристичну індустрію та допомагати зменшенню бідності.
Ефективне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища та зміна клімату	Туризм може сприяти сталому використанню природних ресурсів, збереженню біорізноманіття та охороні природних та культурних ландшафтів. Він також може спонукати до впровадження екологічно чистих технологій та зменшення викидів парникових газів.
Культурні цінності, різноманітність і спадщина	Туризм сприяє збереженню культурних традицій, звичаїв та спадщини. Він стимулює зацікавленість туристів до місцевої культури, мистецтва, архітектури та інших аспектів культурного спадку. Туристичні доходи можуть бути використані для збереження та відновлення культурних пам'яток.
Взаєморозуміння, мир і безпека	Туризм сприяє взаєморозумінню та взаємодії між людьми з різних культур, сприяє налагодженню діалогу та обміну ідеями.

Цікавим для врахування є позиція Генерального секретаря UNWTO Талеба Рифая, який зазначав щодо туризму наступне: «...питання постає таким чином: що ми можемо зробити для того, щоб ця могутня всесвітня перетворююча сила зробила свій внесок у покращення миру та в усі п'ять аспектів сталого розвитку: економічний, соціальний, екологічний, культурний та такий, що пов'язаний з підтримкою миру» [31, с. 194].

Враховуючи висловлену позицію Генерального секретаря UNWTO, сталі туристичні практики та розвиток туризму можуть виявитись важливими інструментами для досягнення глобальних цілей сталого розвитку (ЦСР). Цілі сталого розвитку, що також відомі як "Глобальні цілі", представляють собою загальний заклик до дій, спрямованих на покінчення з бідністю, захист планети

та забезпечення миру і процвітання всіх людей у світі. Розвиток сталого туризму може сприяти досягненню цих цілей, оскільки він впливає на всі п'ять аспектів сталого розвитку, які були згадані Генеральним секретарем UNWTO.

Ось перелік 17 цілей ЦСР [16]:

Ціль 1. Подолання бідності.

Ціль 2. Викорінення голоду, забезпечення продовольчої безпеки та покращення харчування, заохочення раціонального ведення сільського господарства.

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку.

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.

Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток.

Ціль 6. Забезпечення наявності та сталого управління водними ресурсами та санітарією.

Ціль 7. Забезпечення доступу всіх людей до прийнятних за ціною, надійних, сталих і сучасних джерел енергії.

Ціль 8. Сприяння безперервному, все охопному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.

Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям.

Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними.

Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів.

Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.

Ціль 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками.

Ціль 14. Збереження та стале використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.

Ціль 15. Захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення та повернення назад процесу деградації земель і зупинення втрати біорізноманіття.

Ціль 16. Сприяння розбудові миролюбного і всеохопного суспільства задля сталого розвитку, забезпечення всім доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях.

Ціль 17. Зміцнення засобів реалізації Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку та активізація його діяльності. (Додаток А).

Окрім 17 цілей сталого розвитку, які були встановлені Організацією Об'єднаних Націй, концепція сталого розвитку охоплює також інші сфери, які є взаємопов'язаними і впливають одна на одну. Наприклад, кліматичні зміни становлять величезне виклик для сталого розвитку, оскільки вони мають вплив на екосистеми, здоров'я людей, доступ до води та інші аспекти життя. Економічна нерівність також відіграє важливу роль у досягненні сталого розвитку, оскільки вона може перешкоджати економічному зростанню та справедливому розподілу ресурсів. Інновації також є ключовим елементом концепції сталого розвитку, оскільки нові технології та ідеї можуть сприяти досягненню цілей, зменшенню негативного впливу на довкілля та забезпеченню сталого економічного зростання. Стале споживання і виробництво також є важливим аспектом сталого розвитку, оскільки потреби сучасного світу необхідно задовольняти, забезпечуючи при цьому ефективне використання ресурсів та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Мир і справедливість також мають прямий зв'язок з концепцією сталого розвитку. Без миру і стабільності важко досягти прогресу в інших сферах розвитку. Справедливість включає у себе рівний доступ до можливостей, послуг та ресурсів для всіх людей, незалежно від їхнього походження, статі, віку чи інших факторів.

Таким чином, взаємозв'язок між цілями сталого розвитку показує, що досягнення успіху в одній сфері вимагає вирішення питань, пов'язаних із іншими сферами. Стале розвиток є комплексним завданням, яке потребує спільних зусиль та координації усіх зацікавлених сторін.

Отже, розвиток туризму з урахуванням цих принципів та цілей може позитивно вплинути на економіку, суспільство, навколишнє середовище, культурне спадщину та міжнародні відносини, сприяючи сталому розвитку і покращенню якості життя. Зокрема, туризм може стати потужним драйвером економічного росту, створюючи нові робочі місця, залучаючи інвестиції, сприяючи розвитку інфраструктури та розширюючи внутрішній та зовнішній ринки.

1.3. Напрямки та можливості розвитку сталого туризму

Підвищене значення туризму та гострі проблеми, які виникають у процесі його розвитку, акцентують необхідність внесення змін та визначення нових напрямків росту. Це викликає множину спроб адаптувати ключові тези і принципи концепції сталого розвитку до ситуації в області туризму.

Слід зазначити, що перша спроба визначення сталого туризму була зроблена ще у 1988 році Всесвітньою туристичною організацією. Тоді сталий туризм розглядався як «такий напрям розвитку туризму, що дозволяє задовольняти потреби туристів зараз, з огляду на інтереси приймаючого регіону, дозволяє зберегти цю можливість у майбутньому. При цьому передбачається керування всіма ресурсами таким чином, щоб економічні, соціальні та естетичні потреби задовольнялися з підтримкою культурної й екологічної цілісності, без нанесення шкоди біологічній розмаїтості і системам життєзабезпечення» .

Декларація WTO зі сталого розвитку туризму, котра була прийнята на Азіатсько-Тихоокеанській конференції міністрів по туризму в навколишньому середовищу в місті Мала (Мальдіви) 16 лютого 1997 р., визначила взаємозв'язки туризму й навколишнього середовища, відповідальності держави або приватного

сектора в справі досягнення високого ступеня сталого розвитку туризму, а також рекомендувала:

- поширення екологічної свідомості серед місцевих спільнот та туристів у сфері туризму;
- ефективне та збалансоване використання туристичних ресурсів з метою забезпечення їх сталого відновлення;
- цілісне планування туризму з урахуванням стійкого розвитку та збереження його цінностей [17, с. 225].

Сталий туризм має на меті змінити стандартні моделі туризму, щоб забезпечити більш відповідальне відношення до природних ресурсів, місцевих культур і спільнот. Тут є багато можливостей і напрямків (*табл. 1.3*).

Таблиця 1.3

Напрямки розвитку сталого туризму

Напрямки розвитку	Опис
Екотуризм	Сприяє збереженню природи і підтримці добробуту людей, зосереджений на освіті, поважному відношенні до культури та збереженні природного середовища
Спільнотний туризм	Зосереджений на підтримці місцевих спільнот, активно включає місцеву спільноту в планування, управління та виконання туристичних діяльностей.
Віртуальний туризм	Дозволяє "відвідувати" місця віддалено, зменшуючи вплив на довкілля.
Туризм повільного руху (Slow Tourism)	Зосереджений на повільному та свідомому подорожуванні, сприяє більш глибокому зрозумінню та цінуванню відвідуваних місць
Туризм на базі досвіду	Зосереджений на унікальних враженнях та активностях, може включати навчання місцевих традиційних вмінь, участь у природоохоронних проектах тощо.
Геотуризм	Сприяє визнанню та збереженню геологічного, історичного та культурного насліддя регіону, підтримує та зберігає унікальний характер місця.

Виходячи з цього, сталий туризм повинен:

1) раціонально використовувати природні ресурси, підтримуючи при цьому основні екологічні процеси, сприяти збереженню природної спадщини та біорізноманіття.

2) підтримувати соціально-культурну, історичну спадщину та традиції регіону, задіяного в туристичній сфері.

3) забезпечити отримання економічної дохідності та створення умов для соціального розвитку місцевого населення.

Організація туризму на засадах сталості повинна базуватись не лише на захисті довкілля й повазі до природних екосистеми, але враховувати всі економічні, соціальні та культурні особливості туристичного регіону.

Зважаючи на різноманітність видів туризму, необхідно кожен з них ввести в русло збалансованого розвитку. Це можливо за умови, якщо повага до місцевого населення та раціональність споживання природних ресурсів будуть їх невід'ємною складовою.

Сталий розвиток туризму в Україні має великий потенціал для соціально-економічного розвитку території. Застосування принципів сталого туризму в різних напрямках, таких як культурний, екологічний, природний, медичний, кулінарний і релігійний туризм, може сприяти захисту природних і культурних цінностей, залученню інвестицій, створенню робочих місць і покращенню рівня життя місцевих.

Успіх у розвитку туризму вимагає створення відповідної туристичної інфраструктури, захисту природних і культурних цінностей, ефективного маркетингу та рекламного розвитку, спільноти, освіти та обізнаності, а також інших факторів, таких як співробітництво та співпраця.

Завдяки сталому туризму Україна може стати популярним туристичним напрямком, залучаючи більше туристів і сприяючи економічному зростанню країни. Водночас має бути баланс між розвитком туризму та захистом навколишнього середовища, культурної спадщини та якості життя місцевих

жителів. Це єдиний спосіб забезпечити стійкість туристичної індустрії та позитивний соціально-економічний аспект для всіх об'єктів інтересу.

Висновок до Розділу 1

У зв'язку з динамічним розвитком міжнародного туризму, сталий туризм є одним з основних пріоритетів Всесвітньої туристичної організації, яка масштабною діяльністю сприяє впровадженню принципів сталого туризму, як інструменту для розвитку. Виняткового значення надається здійсненню моніторингу економічного, екологічного та соціального впливу туризму на території; пошуку ефективних вимірних показників. Інноваційною формою моніторингу процесів сталого розвитку туризму є Міжнародна мережа сталих туристичних обсерваторій ЮНВТО (INSTO), яка поступово розвивається.

Подальшим напрямком досліджень є пошук ефективних шляхів розвитку сталого туризму в Україні, імплементація досвіду інших країн щодо створення мережі туристичних обсерваторів ЮНВТО [2].

Сталий туризм є суттєвим аспектом майбутнього туризму. Він не лише сприяє збереженню природного і культурного насліддя, але також підтримує місцеві економіки, добробут спільнот та створює ціннісний досвід для туристів.

Розвиток сталого туризму вимагає координованих зусиль з боку урядів, приватного сектору, місцевих спільнот та туристів. Через освіту та просвітництво, ефективну політику та регулювання, активну співпрацю з приватним сектором, а також залучення і підтримку місцевих спільнот, можна досягти значного прогресу в цьому напрямку.

Зростання сталого туризму, хоча і є викликом, надає великі можливості для галузі туризму, допомагаючи їй розвиватися більш відповідально, інноваційно та інклюзивно. Це не тільки сприяє збереженню нашого світу для майбутніх поколінь, але й робить туризм більш цінним і винагороджує досвідом для всіх зацікавлених сторін.

Сприяння сталому туризму вимагає комплексного підходу та активної співпраці між різними зацікавленими сторонами. Уряди повинні розробляти та впроваджувати ефективну політику та законодавство, спрямовані на підтримку сталого розвитку туризму. Приватний сектор має відігравати активну роль у впровадженні сталого підходу до своїх туристичних послуг та інфраструктури. Місцеві спільноти повинні бути включені у процеси прийняття рішень та отримувати користь від розвитку туризму в своєму регіоні. Туристи також відіграють важливу роль, оскільки їхні вибори та споживання можуть впливати на сталість туристичних призначень.

Важливим аспектом розвитку сталого туризму є освіта та просвітництво. Необхідно забезпечити свідомість та освіту як туристів, так і місцевих спільнот про важливість збереження природи та культурної спадщини, використання екологічно чистих практик та взаємодію з місцевими культурами та традиціями.

Залучення міжнародного досвіду та співпраця з іншими країнами є також важливим фактором у розвитку сталого туризму в Україні. Використання передових практик, вимірювальних показників та розробка спільних проєктів можуть сприяти покращенню сталості туристичної галузі у регіоні.

В цілому, розвиток сталого туризму в Україні повинен бути підтриманий і на державному рівні через розробку законодавства, створення сприятливих умов для підприємців у цій сфері, та проведення інформаційних кампаній з просування України як привабливого та сталого туристичного напрямку на міжнародній арені.

Також важливою частиною розвитку сталого туризму є взаємодія та співпраця з міжнародними організаціями та іншими країнами з метою обміну досвідом, залучення іноземних інвестицій та розширення можливостей для туристів

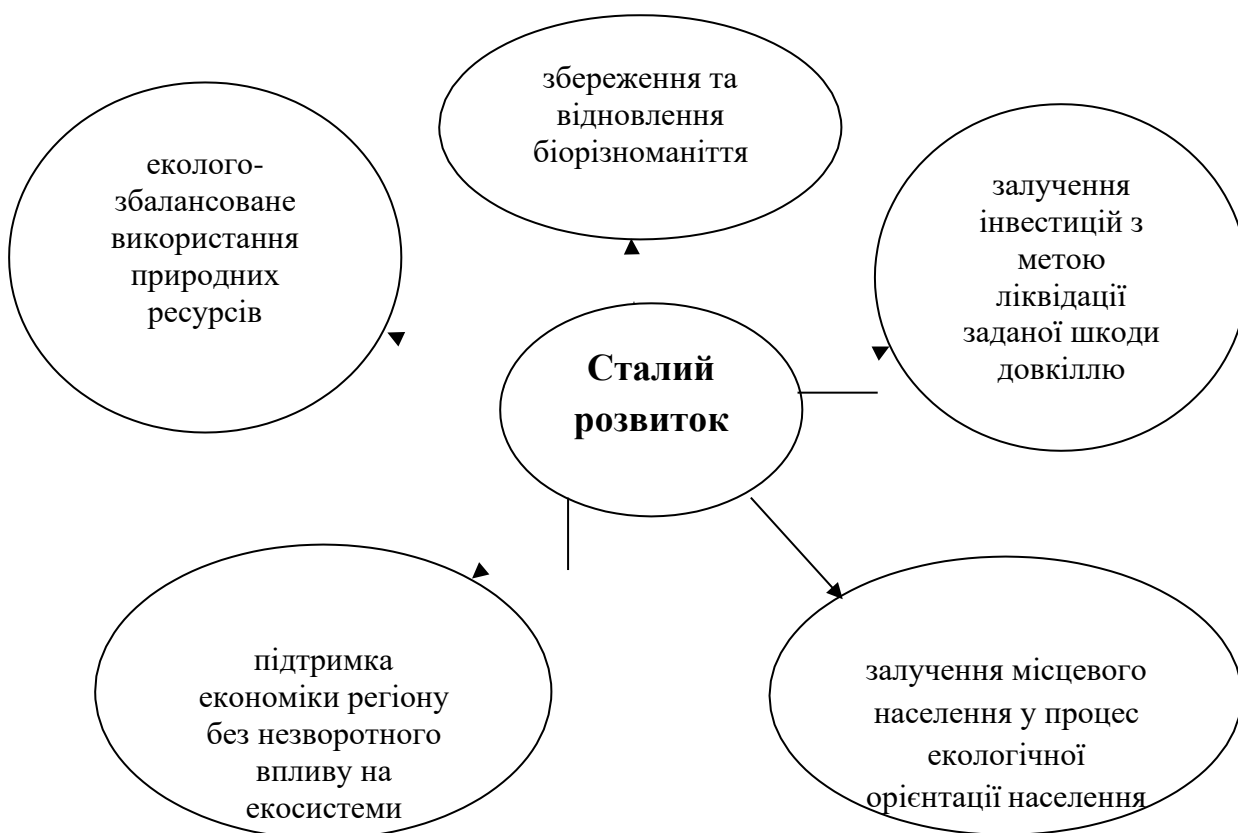
РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РИНКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1 Індустрія сталого туризму України : аналіз об'єктів та суб'єктів ринку

Сталий туризм - це форма туризму, яка має на меті мінімізувати негативний вплив на довкілля, культуру та соціальну структуру гостинних спільнот, а також сприяти економічному розвитку. Україна, з її багатим природним та культурним спадком, має великий потенціал для розвитку сталого туризму.

До визначення поняття «сталий розвиток» наведено основні принципи забезпечення сталого розвитку суб'єктів ринку туристичних послуг України, а саме до них можна віднести [31, с. 18]:

Рис. 2.1. Основні принципи сталого розвитку туризму
Джерело: побудовано автором на основі [31, с. 18].

Суб'єкти туристичного ринку є інтегральною частиною економічної структури, зокрема, сфери туризму. Їхню діяльність та прогрес визначаються сукупністю факторів та обставин. Синтезуючи результати огляду інформаційних ресурсів, було виявлено та сгруповано такі визначальні фактори: економічні, соціальні, політичні, демографічні, природно-географічні та матеріально-технічні елементи.

Таблиця 2.1

Фактори, що впливають на сталий розвиток суб'єктів ринку туристичних послуг України

РИНОК ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ				
Природно-географічні фактори	Фінансово-економічні фактори	Соціально-економічні фактори	Політичні фактори	Матеріально-технічні фактори
природно-географічні аспекти характеризують екологічну якість держави, наявність природно-географічних активів, обсяг культурно-історичних локацій, а також чисельність заповідних територій та природних парків.	фінансово-економічні елементи вказують на розмір капіталовкладень, призначених для охорони навколишнього середовища, внутрішній валовий продукт на одного мешканця, а також можливості фінансування прикладних розробок в сфері туристичних послуг	соціально-економічні індикатори залежать від життєвих умов людей та специфіки їхньої діяльності, до яких входять: збільшення обсягу вільного часу, скорочення безробіття, зростання числа зайнятих громадян та підвищення показника доходів населення.	політичні чинники можуть бути описані через процеси захисту законодавчих прав, свобод та безпеки мешканців країни. Ключовою прерогативою для забезпечення стійкого розвитку учасників туристичного ринку в Україні є політична стабільність, яка безпосередньо впливає на прогрес туристичного потенціалу.	матеріально-технічні детермінанти об'єднують фактори, що представляють чисельність учасників туристичного ринку, зокрема: обсяг рекреаційних та оздоровчих комплексів в країні, кількість підприємств готельного та ресторанного бізнесу, а також культурно-відпочинкові комплекси.

Узагальнену кількісні факторів розвитку суб'єктів ринку туристичних послуг представлено в (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

**Кількісні фактори забезпечення розвитку суб'єктів ринку
туристичних послуг України**

Фінансово-економічні	Соціально-демографічні	Матеріально-технічні	Природно-географічні
–ВВП на душу населення; –капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища; –фінансування ринку туристичних послуг за рахунок державного бюджету; –фінансування прикладних розробок на ринку туристичних послуг з державного бюджету.	–кількість зайнятих на туристичних підприємствах; –середня заробітна плата населення; –рівень зареєстрованого безробіття; –рівень міграції; рівень народжуваності; –рівень смертності.	–кількість суб'єктів ринку туристичних послуг; –кількість санітарно-курортних та оздоровчих закладів; –кількість культурно-розважальних закладів; –кількість підприємств готельного типу.	–кількість заповідників і природних парків; –кількість культурноісторичних об'єктів; –природногеографічні ресурси; –екологічний стан у державі (регіоні).

При урахуванні нестабільної ситуації в країні, для забезпечення сталого розвитку туристичних послуг в Україні можна виділити такі ключові фактори:

- концентрацію ресурсів держави на пріоритетних завданнях розвитку ринку туристичних послуг України;
- забезпечення координуючої ролі держави в реалізації національної туристичної політики із застосуванням принципів державно-приватного партнерства, організації наукових досліджень, розвитку людського потенціалу;
- удосконалення законодавства з питань регулювання суспільних відносин на ринку туристичних послуг України;
- сприяння розвитку міжрегіонального та міжнародного співробітництва у сфері туризму та курортів;

- удосконалення на постійній основі бізнес-клімату та розвиток добросовісної конкуренції;
- запровадження інституту саморегулюючих організацій на ринку туристичних послуг України (створення національної туристичної організації);
- розроблення національних стандартів відповідно до міжнародних стандартів;
- популяризація нашої держави у світі та просування якісних національних туристичних продуктів у світовому інформаційному просторі;
- розвиток туристичних територій.

Подолання негативних тенденцій, створення сприятливих умов для сталого розвитку ринку туристичних послуг України повинні стати пріоритетними напрямками прискорення економічного та соціального зростання країни.

Наразі туристичний потенціал України не розкрито повністю, що відображається у невеликій частці (1,5-2,5%) туристичної галузі у структурі ВВП країни. Багато науковців вважають, що головні перешкоди, які гальмують розвиток туристичного сектора, полягають у проблемах управління, економіки, екології, соціуму та культури. Міжнародний туризм тісно пов'язаний з загальними тенденціями розвитку економіки. Якщо туризм виступає як потужний каталізатор економічного зростання, то розвиток туристичної галузі в кінцевому підсумку залежить від загального економічного потенціалу країни.

Оскільки, економічне зростання – це збільшення розмірів реального ВВП одного періоду порівняно з іншим, слід розглянути динаміку частки туристичного сектору України за 2013-2019рр (табл. 2.3)[25].

Таблиця 2.3

Динаміка туристичного сектору України за 2013-2019 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Номанільний ВВП	1454,9	1566,7	1979,5	2383,1	2982,9	3558,7	3974,6

Продовження таблиці 2.3

Темп росту номінально ВВП у %	103,3	107,7	126,3	120,4	125,2	119,3	111,7
Реальний ВВП, у % до попереднього року	108,2	93,4	91,2	102,3	102,5	103,4	103,2
Частка-туристичного сектора у ВВП, %	2,1	1,5	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4

Передумовою подальшого розвитку туризму, відповідно до тенденцій міжнародного ринку туристичних послуг, є залучення до міжнародної законодавчої та нормативно-правової бази туризму, передових надбань найбільш розвинених туристичних індустрій, впровадження стандартів якості туристичного обслуговування, прогресивних технологій і методів підвищення кваліфікації туристичних кадрів і практики формування організаційно-економічних механізмів ефективного функціонування туристичної індустрії. Упровадження ґрунтовної державної програми та стратегії розвитку туристичної галузі сприятиме створенню національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби вітчизняних та іноземних туристів і забезпечити на цій основі комплексний розвиток регіонів України за умови збереження екологічної рівноваги та культурної спадщини держави [31. с 233].

2.2 Умови формування та стратегія сталого туризму в Україні

Україна посідає одне з провідних місць у Європі за рівнем забезпеченості цінними природними та історико-культурними ресурсами, здатними генерувати значний інтерес у вітчизняних та іноземних подорожуючих. Однак національний туристичний продукт має низьку конкурентоспроможність на внутрішньому та

міжнародному туристичному ринку. Вагомий внесок у теорію дослідження формування стратегій сталого розвитку туризму зробили українські вчені В.Ф. Бесєдін, М.І. Долішній, О.О. Любіцева, Л.В. Мазнік, О.М. Невелєв, В.І. Пила, А.В. Сидорова, О.С. Чмир, І.М. Школа, Е.В. Щепанський та інші [37].

Сучасний туризм сформував попит на безпечне для життя і здоров'я середовище, здатне забезпечити права громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, задовольнити їх духовні потреби при здійсненні туристичних подорожей.

Сучасна туристична індустрія є однією з найбільш високоприбуткових галузей у світовій економіці. Доходи, отримані від туризму, займають значну частину в бюджеті держав і складають до 10% валового національного продукту. Показники динаміки росту прибутковості туризму значно випереджають показники динаміки росту прибутковості інших галузей економіки. За даними Всесвітньої туристичної організації, за останні 10 років доходи від туризму зростали щорічно на 7,9% при щорічному середньому зростанні кількості прибутків від туризму на 4,5%.

Розвиток туризму є стимулом для інших секторів економіки (у тому числі транспорту, зв'язку, торгівлі), сприяє збільшенню кількості робочих місць, бази оподаткування і надходжень до бюджетів як міст і областей, так і України в цілому.

Основною метою Стратегії сталого розвитку туризму в Україні є [8]:

- поліпшення якості життя населення;
- захист національних інтересів України у сфері туризму;
- формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках на основі раціонального використання туристичних ресурсів, збереження історико-культурних надбань та етнічних особливостей українського народу;
- створення умов для споживання туристичного продукту;
- реалізація закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, зайнятість, охорону здоров'я, на безпечне для

життя і здоров'я докiлля, задоволення духовних потреб та iнших прав при здiйсненнi туристичних подорожей i вiдпочинку, туристичної дiяльностi;

– полiпшення правових, органiзацiйних та соцiально-економiчних засад реалiзацiї державної полiтики України у сферi туризму i дiяльностi курортiв в умовах глобалiзацiї та євроiнтеграцiї суспiльних процесiв.

Основними прiоритетами розвитку туризму в Україні є:

– створення сприятливих умов для перетворення туризму на соцiально та екологiчно орієнтовану, економiчно ефективну галузь шляхом створення необхідних законодавчих, нормативно-правових, соцiально-економiчних та органiзацiйно-управлiнських умов i забезпечення сталого розвитку туризму;

– покращення ефективностi державної полiтики в галузi туризму;

– покращення взаємодiї мiж центральними i мiсцевими органами влади, органами мiсцевого самоврядування, громадськими органiзацiями, пiдприємствами, науковими i освiтнiми установами у сферi туризму;

– забезпечення безпеки та територiальної єдностi;

– збереження i розвиток нацiональної культури, вiдродження народних ремесел, використання мови для нацiональної самосвiдомостi, патрiотичного виховання дiтей та молодi, а також збереження та вiдновлення унiкальних природних та iсторико-культурних ресурсiв та iсторичних мiсць України;

– залучення iнвестицiй у розвиток iнженерно-транспортної та комунальної iнфраструктури;

– створення робочих мiсць, розвиток малого та середнього пiдприємництва у галузi туризму, збiльшення зайнятостi в сiльській мiсцевостi через розвиток туризму.

– розширення об'єктiв туристичної iнфраструктури на територiях з цiнними природними та iсторико-культурними ресурсами, розвиток нацiональної мережi туристичних маршрутiв;

– розвиток мiжнародного спiвробiтництва в галузi туризму та курортiв, пiдвищення туристичного iмiджу держави, ефективного використання мiжнародних можливостей.

Реалізація "Стратегії сталого розвитку туризму" має базуватися на таких принципах (табл. 2.4):

Таблиця 2.4

Принципи сталого розвитку туризму

№	
1	Раціональне використання та охорона природних ресурсів
2	Збереження доброякісного довкілля
3	Законність у здійсненні туристичної діяльності
4	Забезпечення балансу приватних і громадських інтересів у сфері туризму і діяльності курортів
5	Вільний розвиток підприємницької діяльності у сфері туризму із дотриманням граничних норм навантажень
6	Збалансованість усіх складових елементів сталого розвитку туризму як соціально відповідальної, екологічно спрямованої та економічно ефективної діяльності
7	Соціальна спрямованість розвитку туризму і курортів
8	Вільний доступ кожного до інформації у сфері туризму і курортів
9	Гарантованість дотримання конституційних прав громадян у сфері туризму

Активне просування політики регіонального розвитку та дотримання довгострокової регіональної соціально-економічної стратегії базується на інтересі регіонів, а отже, суспільства у цілому.

2.3 Сталий туризм як інноваційні форми просування турів в Україні

Сталий туризм в Україні можливо просувати за допомогою різноманітних інноваційних підходів. Серед таких підходів можна виділити використання передових технологій, створення унікальних туристичних продуктів та активну співпрацю з місцевими спільнотами. Деталізовані приклади таких підходів наведені в (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Інноваційні методи просування сталого туризму

Методи	Опис
Використання цифрових технологій	Цифрові технології, такі як соціальні медіа, мобільні додатки та вебсайти, можуть допомогти в просуванні сталого туризму. Це включає просування туристичних маршрутів, ознайомлення з місцевою культурою і історією, а також розповсюдження інформації про екологічні ініціативи.
Створення унікальних туристичних продуктів	Унікальні туристичні продукти, які включають відвідування менш популярних, але історично значимих місць, можуть сприяти розвитку сталого туризму.
Співпраця з місцевими спільнотами	Активне залучення місцевих спільнот є важливим аспектом сталого туризму. Це може включати підтримку місцевого ремесла, гастрономії, співпрацю з місцевими гідями, та інше.
Еко-туризм	Розвиток еко-туризму може сприяти сталому туризму. Це може включати організацію туристичних маршрутів у природоохоронні зони, підтримку місцевого дикої природи, і розповсюдження інформації про важливість збереження природного середовища.
Освітній туризм	Освітні програми та маршрути, які зосереджуються на історії, культурі, традиціях України, можуть бути ефективними в просуванні сталого туризму.

Фактори, що зумовлюють туристичні інновації, можуть бути представлені в агрегованому вигляді як представлено на (рис. 2.2)

Рис. 2.2. Фактори, що зумовлюють туристичні інновації

Джерело: розроблено автором за даними [28].

Компоненти економічних факторів, які впливають на інновації у туризмі, співпрацюють постійно, створюючи передумови для внесення та реалізації інноваційних рішень в туристичну індустрію. Наприклад, підвищення життєвого рівня окремих груп населення спонукає і дає змогу їм більше подорожувати. В результаті зростає кількість досвідчених мандрівників, які віддають перевагу не тільки готовим турпакетам, але й самостійним подорожам. Економічні аспекти вимагають підвищення якості туристичного продукту, що стимулює активне внесення інновацій у системи управління якістю на туристичних підприємствах.

З плином часу конкурентоспроможність українського туризму буде в більшій мірі залежати від впровадження систем управління якістю, як на рівні компаній, так і на рівні міст або курортів. Новим тенденцією є поєднання цих систем з територіальними системами управління туристичними ресурсами.

Стимулюючи інноваційні зміни в туризмі, екологічні фактори включають зміни клімату, скорочення природних територій та погіршення екології. Негативні екологічні тенденції підкреслюють цінність чистого довкілля, впливаючи на вибір туристів. Головним інноваційним трендом є впровадження екологічного менеджменту на рівні підприємств та муніципалітетів.

Технологічні фактори, що сприяють інноваційній активності в туризмі, включають розвиток ІТ та нові можливості перевезення. Електронний туризм представляє собою передовий напрямок інноваційних змін. З розвитком ІТ сфера туризму переживає радикальні зміни, від зміни функцій та процесів до форм підприємств і продуктів (наприклад, онлайн-турагентства, електронні пропозиції послуг, онлайн-бронювання та продаж, просування через Інтернет, віртуальні тури тощо).

Еволюційні фактори зумовлені розвитком людства, зростанням його потреб, глобалізацією та інтеграційними процесами, а також поширенням результатів науково-технічного прогресу. Ці аспекти сприяють внесенню інновацій у туристичну індустрію шляхом обміну досвідом і створення міжнародних туристичних продуктів і компаній, які будуть їх розробляти та пропонувати.

Висновок до Розділу 2

У процесі розробки даного розділу дипломної роботи було проаналізовано стан ринку сталого туризму в Україні.

По-перше, було визначено, що сталий туризм в Україні знаходиться на етапі розвитку і активного формування. За рахунок багатого природного і культурного спадку, країна має великий потенціал для розвитку даного напрямку. Водночас, існує ряд викликів, пов'язаних зі слабкою інфраструктурою, недостатнім законодавчим забезпеченням і недостатньою інформованістю потенційних туристів про можливості сталого туризму.

По-друге, було виявлено, що попит на сталий туризм зростає. Це пов'язано з глобальними тенденціями до більш відповідального туризму, який враховує екологічні та соціальні аспекти. Українські туристи все більше цікавляться такими видами відпочинку, як екотуризм, агротуризм, етнотуризм тощо.

По-третє, виявлено, що ринок сталого туризму в Україні потребує додаткових інвестицій для подальшого розвитку. Це включає інвестиції в інфраструктуру, маркетинг, освіту і просвітництво.

Окрім того, важливим аспектом розвитку сталого туризму в Україні є залучення зацікавлених сторін, таких як місцеві громади, бізнес-сектор, громадські організації та державні органи, до співпраці та партнерства. Взаємодія цих сторін може сприяти створенню сприятливого середовища для розвитку сталого туризму, спільному плануванню та реалізації проектів.

Для забезпечення сталого розвитку туризму необхідно також звернути увагу на збереження природного та культурного спадку. Це включає раціональне використання ресурсів, охорону природних територій, реставрацію та збереження історичних та культурних пам'яток. Запровадження екологічної освіти та підвищення свідомості туристів про збереження навколишнього середовища також відіграють важливу роль у розвитку сталого туризму.

Україна має потенціал стати однією з ключових туристичних дестинацій для любителів сталого туризму. Залучення інвестицій, поліпшення

інфраструктури, вдосконалення законодавства та підтримка інноваційних проектів сприятимуть розвитку цієї галузі. Розвиток сталого туризму може стати не тільки економічним стимулом для регіонів, але й сприяти збереженню неповторного культурного та природного спадку України для майбутніх поколінь.

В сукупності, сталий туризм має значний потенціал для розвитку в Україні. Для його ефективної реалізації слід розробляти комплексні стратегії та підходи, які б враховували екологічні, економічні та соціокультурні аспекти, а також активно співпрацювати з усіма зацікавленими сторонами, включаючи державні органи, бізнес, громадські організації та місцеве населення.

Важливо не забувати про цифрову трансформацію, оскільки використання технологій може зробити туризм більш ефективним, доступним і приємним. Це стосується онлайн бронювань, віртуальних екскурсій, мобільних додатків для підтримки туристів та інших інновацій.

Нарешті, щоб сталий туризм був успішним, він має бути інтегрований у загальну стратегію сталого розвитку країни, включаючи охорону навколишнього середовища, соціальну справедливість та економічну стабільність.

Розвиток сталого туризму в Україні є перспективним напрямом, який може сприяти загальному процвітання країни та збереженню її унікального природного та культурного спадку. Зусилля усіх зацікавлених сторін, адаптація до сучасних тенденцій та технологій.

Зрештою, важливо пам'ятати, що успіх сталого туризму в Україні залежить не тільки від урядових заходів та стратегій бізнесу, але й від активної участі та підтримки громадян. Виховання молоді, залучення громадських організацій та створення культури взаємоповаги та відповідальності за спільне добро є основою для розвитку туризму, який служить не тільки економічним інтересам, але й підтримує гармонійне співіснування з природою та культурою України.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1 Передумови та сучасний стан розвитку сталого туризму у Сумській області

Прогрес у туристичному секторі в регіоні зумовлений множиною чинників, які різні вчені поділяють по-своєму. Сприяння розвитку туризму в регіоні обумовлено численними факторами, зокрема природно-географічними, історико-політичними, соціально-економічними, демографічними та іншими..

Як стверджує Т. В. Момонт, з точки зору впливу на туристичну діяльність усі фактори поділяються на фактори залучення (спонукають до подорожі – природні, культурні та соціальні умови в країні, де формуються туристичні потоки) та фактори диференціації попиту (впливають на вибір місця подорожі – туристичні ресурси, розвиток інфраструктури, рівень соціально-економічного розвитку країни) [13].

На розвиток туризму в Сумській області впливають зовнішні та внутрішні чинники.

Внутрішні чинники, що впливають на туристичну індустрію в регіоні, грають ключову роль у формуванні ринку туристичних послуг. До них входять такі як природно-географічні та кліматичні умови; наявність, стан збереженості природних ресурсів та їх потенційне використання; рівень розвитку туристичної інфраструктури і транспортних систем та інше. Як стверджує професор І. М. Школа, значний вплив на формування туристичного ринку регіону справляють базові складові туристичного продукту: капітал, технології, кадри та туристичні ресурси [39].

До найважливіших груп туристично-рекреаційних ресурсів, на його думку, належать: економічні, природні, кліматичні, культурно-історичні, трудові, фінансові, соціальні, виробничі [29].

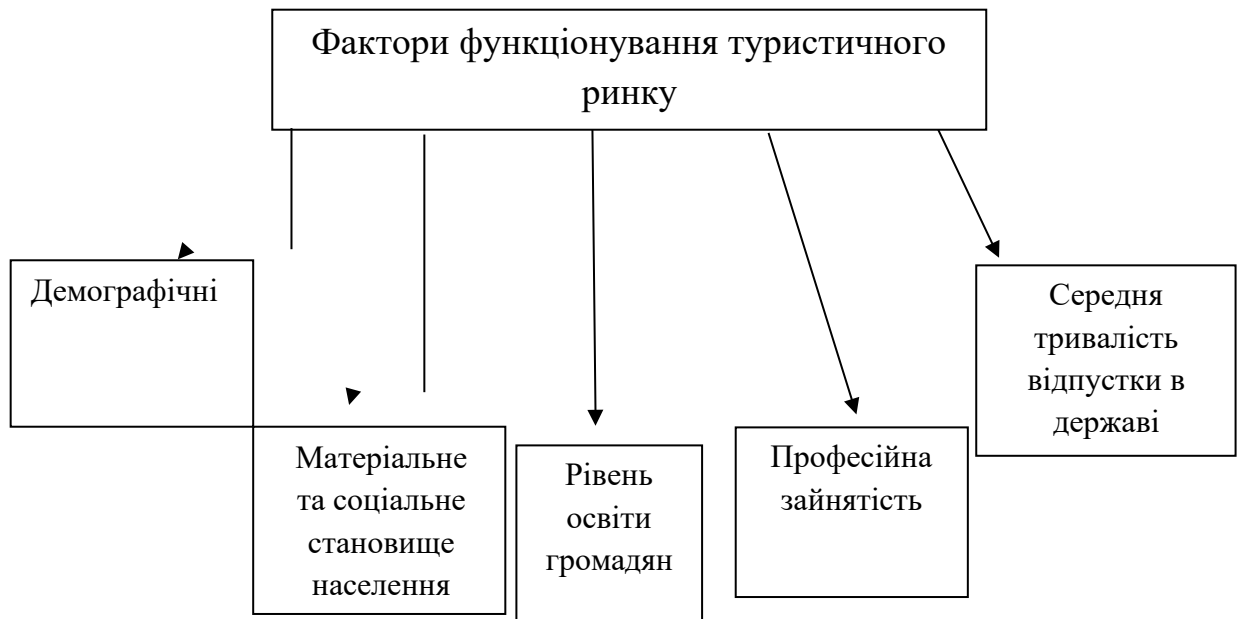
Територіальна громада з центром у місті Суми є одним із туристичних, економічних та культурних центрів Північно-Східної України. Водночас існує і стереотипне уявлення про Суми як про провінцію. Останнє впливає з дифіциту інформації про місто. Так як в умовах швидкого розвитку громади конкурують за залучення інвестицій, туристів, економічні та культурні потоки, то необхідно сформувати чіткий і позитивний бренд, а отже і привабливий образ та імідж своєї громади, що дасть можливість збільшити власні шанси на успіх [28, с. 3].

Наявність природних умов та ресурсів характеризує природні чинники. Територія Сумщини має значну залісеність, особливо на півночі, а на півдні області зустрічається зона лісостепу. Також у регіоні можна знайти густу мережу річок, серед яких Десна, Сейм, Ворскла, Псел, Сула, Хорол, Клевень, Івотка - всі вони є лівими притоками Дніпра. Цей багатий ресурс природи використовується для створення гідрологічних, ботанічних, орнітологічних заповідників, заказників та інших природоохоронних територій.

Погодні фактори, що впливають на навколишнє середовище, характеризуються кліматичними чинниками. Сумщина знаходиться в помірному поясі з помірноконтинентальним кліматом. Слобожанщина, яка займає північно-східну частину України, має холодні зими з тривалим періодом морозів та стабільним сніговим покривом. Це створює умови для лижного туризму в межах області, без необхідності поїздки до віддаленої Карпатської області.

Культурно-історичні чинники характеризуються наявністю культурно-історичних пам'яток у регіоні, їх станом та доступністю для туристів. У північно-східному регіоні України заклади вищої освіти та ліцеї, розташовані в обласному центрі Сумщини, відіграють позитивну роль у забезпеченні туристичними кадрами. Їх завдання включає підготовку висококваліфікованих фахівців для туристичної галузі.

Науковці перелічують фактори, що виступають формуючими при функціонуванні туристичного ринку, а саме (рис. 3.1)

Рис.3.1. Фактори функціонування туристичного ринку
Джерело: розроблено автором за даними [13].

Природні фактори включають географічне положення, клімат і різноманітність флори та фауни. Чинники, пов'язані з культурно-історичними особливостями регіону, включають мовні особливості етнічних груп, що проживають у регіоні, релігійні особливості як складової культури, а також фольклор і побут.

Соціально-економічні чинники включають розвиненість галузей народного господарства, рівень зайнятості населення, рівень освіти (як одного з елементів, що забезпечують наявність кваліфікованих працівників у сфері туризму), рівень медичної допомоги та якість життя населення.

Також важливими є розвиненість загально-регіональної інфраструктури, такої як транспортні зв'язки, будівлі та інформаційні мережі, а також розвинута туристична інфраструктура, яка включає розміщення, харчування, сферу розваг тощо.

Не менш важливим внутрішнім фактором розвитку туризму в регіоні є зацікавленість місцевої влади. У 2017 році в Україні була прийнята Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, на основі якої були розроблені регіональні Програми розвитку туризму.

Із 2018 року функціонує Програма сталого розвитку туризму в Сумській області на 2018 - 2022 роки, метою якої є:

- забезпечення сталого розвитку туристичної галузі у Сумській області, популяризація туристичних маршрутів, створення туристичних продуктів, сприяння підвищенню рівня зайнятості, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього середовища, активізації розвитку сфери туризму згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей;

- залучення малого та середнього бізнесу до туристичної сфери (Додаток Б);

- сприяння системі якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу, обслуговування та розробці й упровадженню національних стандартів надання туристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів;

- підвищення якості життя населення;

- створення конкурентоспроможних туристських продуктів на засадах системної маркетингової діяльності;

- ефективне і комплексне (економічне, соціальне, екологічне та інноваційне) використання наявного туристичного та курортнорекреаційного потенціалу, розвиток та брендінг туристичної Сумщини;

- удосконалення інформаційної інфраструктури рекреаційних та туристичних послуг шляхом створення центрів туристичної інформації та туристичних кластерів [26].

Наведені в (табл. 3.1) чинники впливу на розвиток туристичної діяльності окреслюють головні напрями розвитку туристичної індустрії. Варто зазначити,

що всі ці фактори мають як позитивний, так і негативний вплив на розвиток туризму в регіоні.

Таблиця 3.1

Основні зовнішні фактори розвитку туристичної індустрії, [21]

Політичні фактори	Економічні фактори	Соціально-демографічні фактори	Науково-технічні фактори
<ul style="list-style-type: none"> – політична стабільність; – участь у міжнародних організаціях; – стан торгівельної платіжного балансу; – міжнародна обстановка 	<ul style="list-style-type: none"> – економічна ситуація; – фінансова ситуація; – доходи населення – зовнішньо-економічна діяльність держави; – ступінь інтегрованості в світогосподарську систему 	<ul style="list-style-type: none"> – чисельність та вік населення; – рівень складності й інтенсивності праці; – зміна персонального доходу; – гнучкий графік робочого часу; – туристична активність 	<ul style="list-style-type: none"> – рівень наукових розробок; – сучасні технології обслуговування; – технологізація й комп'ютеризація туристичної індустрії

Політичні фактори, такі як стабільність політичної ситуації в країні, є ключовими умовами для розвитку регіонального туризму. Оскільки Сумщина межує з Російською Федерацією, політичні напруженості у відносинах між країнами не сприяють розвитку туризму.

Економічні фактори, такі як успішне функціонування державної економіки, мають позитивний вплив на розвиток туристичної індустрії в регіонах країни. Стан економіки впливає на рівень доходів населення, які у свою чергу можуть стати туристами в межах своєї країни або регіону.

Основні зовнішні фактори розвитку туристичної індустрії включають політичні фактори, такі як політична стабільність, участь у міжнародних організаціях, стан торговельного та платіжного балансу, міжнародну обстановку.

Економічні фактори включають економічну ситуацію, фінансову ситуацію, доходи населення, зовнішньоекономічну діяльність держави та ступінь інтегрованості в світову економічну систему. Соціально-демографічні фактори включають чисельність та вік населення, рівень складності й інтенсивності праці, зміну персонального доходу, гнучкий графік робочого часу та туристичну активність. Науково-технічні фактори включають рівень наукових розробок, сучасні технології обслуговування та технологізацію туристичної індустрії.

На Сумщині працюють підприємства машинобудування (СНВО імені М. В. Фрунзе), хімічної промисловості (виробниче об'єднання "Сумхімпром", виробниче об'єднання "Імпульс" у місті Шостка), харчової промисловості, фармацевтичні підприємства та інші.

Таким чином, сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів створює умови для розвитку туризму і гостинності в регіоні, впливаючи на загальний рівень привабливості туристичної дестинації.

3.2 Розробка туристичного маршруту сталого туризму у Сумській області

В сучасному світі туризм займає важливе місце у житті суспільства. Особливого значення набуває концепція сталого туризму, що передбачає гармонійне поєднання потреб сучасного людства з збереженням природних ресурсів та культурної спадщини для майбутніх поколінь. У цьому контексті Сумська область, яка володіє унікальними природними та історико-культурними ресурсами, може стати чудовим місцем для розробки та реалізації туристичного маршруту сталого туризму.

Основна мета цього розділу полягає у розробці туристичного маршруту в Сумській області, що б сприяв не лише розвитку місцевого туризму, а й впливав позитивно на загальний стан довкілля та благополуччя населення. Для досягнення цього ми визначили три ключові завдання:

- стимулювання інтересу туристів до здорового способу життя за допомогою активного туризму: через активні види відпочинку, такі як піший туризм, велоспорт, каное та інші, ми спрямуємо зусилля на популяризацію здорового способу життя серед туристів. При цьому, активний відпочинок дозволить їм не лише зміцнити здоров'я, але й отримати багато позитивних емоцій;
- знайомлення туристів з природними та історико-культурними об'єктами Сумщини: сумська область має різноманітну природу та багату історичну спадщину. Маршрут буде включати відвідування різних природних об'єктів, таких як ліси, річки, озера, а також історичних пам'яток і музеїв;
- розвиток фізичних та духовних сил людини, формування естетичних, моральних та трудових якостей особистості: занурюючись у культуру та природу регіону, туристи зможуть розвивати свої фізичні та духовні сили.

Таблиця 3.2

Програма туру

№	Назва туру	Сумщина екстремальна
1	Вид туризму	Активний з екскурсійно-пізнавальною складовою
2	Мета туру	Відкриття туристичного потенціалу Сумського регіону за допомогою засобів пересування, екскурсійних програм та участі у заходах та подіях.
3	Завдання туру	— спокута туристів до здорового способу життя через активний туризм; — ознайомлення туристів з природними та історико-культурними об'єктами Сумщини; — розвиток фізичних та духовних сил людини, формування патріотичних, естетичних, моральних та трудових якостей особистості.
4	Маршрут	м. Суми – с. Могриця – с. Миропілля – с. Запсілля – ур. Залений Гай – м. Суми
5	Вид маршруту	Кільцевий
6	Протяжність	95 км

Продовження таблиці 3.2

7	Засіб пересування	Комбінований (водний, велосипедний) Велосипедна ділянка маршруту 36 км: м. Суми – с. Могриця – с. Миропілля – с. Запсілля Водна ділянка маршруту 59 км: ур. Зелений Гай – м. Суми (Додаток В)
8	Категорія споживачів (туристський сегмент ринку)	Молодь (у тому числі-студенти)
9	Склад туристської групи	9-15 осіб
10	Тривалість маршруту	6 днів
11	Розміщення	Проживання у кемпінгу (туристських наметах)
12	Харчування	Забезпечується організатором та самостійне приготування туристською групою
13	Спорядження	Прокат
14	Транспорт	Забезпечення доставки туристського спорядження
15	Обслуговуючий персонал	Гід – провідник
16	Послуги страхування	Включені у туристський продукт
17	Прізвище та посада укладача	Петренко Тетяна Юріївна, студентка БЗТУРск(н) – 20 групи, спеціальності 242 «Туризм», Київського національного університету технологій та дизайну

День I. Група збирається о 9:00 на Сумському автовокзалі. Група розпочинає маршрут з м. Суми до с. Могриця, проїхавши відстань 46 км на велосипедах.

Місцем прибуття є заповідник "Банний Яр", де організовується екскурсійне відвідування цього об'єкта. Заказник знаходиться в лісовому масиві між смт Кияниця та с. Могриця в Сумському районі. Він охороняється як ботанічний заказник загальнодержавного значення з 1974 року. Це один з найбільших осередків східноєвропейських кленово-липово-дубових лісів, які занесені до Зеленої книги України. В заповіднику знаходиться рідкісна рослина - реліктова лунарія оживаюча, яка також занесена до Червоної книги України. У трав'яному покриві також зустрічаються цибуля ведмежа (занесена до Червоної книги України), реліктові зірочник гайовий та папороть страусове перо. Серед фауни, що занесена до Червоної книги України, в заказнику можна зустріти

борсука, мідянку, жука-оленя, джмеля мохового, блакитну та тополеву стрічарок, а також красотила пахучого.

Групі передбачено ночівлю в заповіднику. Увечері організовується анімаційна програма у вигляді змагань з нічного орієнтування на місцевості.

День II. Група продовжує маршрут з с. Могриця до с. Миропілля і далі до с. Запсілля, пройшовши відстань 23 км на велосипедах.

Миропілля, в минулому було великим і розвинутим містом з заводами та купецькими маєтками. Старовинні напівзакинуті будівлі і велична Миколаївська церква (Додаток Г) свідчать про його колишню велич. Ця церква є головною пам'яткою Миропілля і однією з найцікавіших на Сумщині. Вона має найвищу п'ятиярусну дзвіницю в Сумській області (50 метрів заввишки) і унікальну п'ятиапсидну будову. Миропілля, історично, може позмагатися за першість з Сумами, оскільки отримало статус міста вже у 1670 році, тоді як Суми - у 1780 році. У наступному році у Миропіллі було засновано Білогородський монастир, відомий також як Миколаївська пустеля. З монастиря залишилася Миколаївська церква, побудована у 1885 році, і частково збереглася кам'яна огорожа.

Село Запсілля розташоване на лівому березі річки Псел. Головною і єдиною пам'яткою Запсілля є Троїцька церква. Відомо, що вже у 1671 році у Запсіллі, яке тоді було частиною міста Миропілля, був дерев'яний храм на честь Святої Трійці. Церква існувала багато століть до будівництва нового кам'яного храму, також присвяченого Трійці. Рік будівництва церкви не вказується в реєстрі пам'яток Сумщини, різні джерела згадують XVIII або кінець XIX століття. Троїцька церква знаходиться на східній околиці села і є цегляною, тинькованою, однефною, безстовпною спорудою. Головну роль в її зовнішньому вигляді відіграє двоповерховий кубічний об'єм, який перекривається низьким наметом і має центральну главу та декоративні главки в кутах. До церкви приєднані знижена, прямокутної форми апсида і притвор з дзвіницею (зберегся перший ярус) .

Після цього група організовує бівак на обладнаному березі річки Псел. Організатори доставляють байдарки, а велосипеди забираються. Під

керівництвом досвідченого інструктора (гіда-провідника) учасники групи набувають навичок самостійного збирання транспортних засобів. Вечірній захід передбачає час відпочинку біля вогнища, де учасники можуть насолодитися атмосферою дружнього спілкування. Одним з основних елементів цього заходу є конкурс на найкращу туристичну страву, де учасники можуть продемонструвати свої кулінарні навички та поділитися своїми улюбленими стравами з іншими учасниками.

День III. Група виходить на відрізок маршруту з с. Запсілля до с. Велика Рибиця, пройшовши відстань 20 км на байдарках. Під час маршруту проводиться конкурс туристської пісні.

День IV. Група продовжує маршрут з с. Велика Рибиця до дитячого лагерь "Зоряний", пройшовши відстань 18 км на байдарках. Під час однієї з зупинок відвідується Крейдяний кар'єр. Цей кар'єр відомий своїми білими скелями, які є слідами морського періоду і містять залишки мушелей та морських молюсків. Кар'єр використовувався для видобутку крейди в минулому, але поступово занепав.

День V. Група вирушає з дитячого лагерь "Зоряний" до урочища Зелений Гай, пройшовши відстань 20 км на байдарках. Прибувши до урочища, група бере участь у щорічному фестивалі туризму та активного відпочинку під назвою "Стрекоза", який проводиться на річці Стрілка в Ковпаківському і Зарічному районах.

День VI. У першій половині дня група відпочиває, а наближаючись до вечора, група повертається до м. Суми.

Таблиця 3.3

Схема меню туру

День	Сніданок	Обід	Вечеря
1	-	Бутерброди з ковбасою, чай	Каша гречана з тушкованим м'ясом, хліб, кава/чай, печиво

Продовження таблиці 3.3

2	Каша гречана з тушкованим м'ясом, хліб, кава/чай, печиво	Суп рисовий, хліб, чай, печиво, цукерки	Бутерброди з ковбасою, чай
3	Суп рисовий, хліб, чай, печиво, цукерки	Бутерброди з ковбасою, чай	Суп рисовий, хліб, чай, печиво, цукерки
4	Каша гречана з тушкованим м'ясом, хліб, кава/чай, печиво	Суп рисовий, хліб, чай, печиво, цукерки	Каша гречана з тушкованим м'ясом, хліб, кава/чай, печиво
5	Бутерброди з ковбасою, чай	Бутерброди з ковбасою, чай	Бутерброди з ковбасою, чай
6	Каша гречана з тушкованим м'ясом, хліб, кава/чай, печиво	Бутерброди з ковбасою, чай	Суп рисовий, хліб, чай, печиво, цукерки

Таблиця 3.4

Розрахунки щодо прокату туристського спорядження

№з/п	Ціна на групу з 9 осіб	Ціна на групу з 15 осіб
Прокат велосипедів		
1	4860 грн.(270грн.* 2 дні * 9 чол.=4860грн.)	8100 грн. (270грн.* 2 дні * 15 чол.=8100 грн.)
Прокат байдарок		
2	4050 грн. (1350 грн.*3 шт. =4050 грн.)	6750 грн. (1350 грн.*5 шт. =6750 грн.)
Прокат наметів TERRAINCOGNITA KSENA-3		
3	1350 грн. (450 грн. * 3 шт. = 1350 грн.)	2250 грн. (450 грн. * 5 шт. = 2250 грн.)

Продовження таблиці 3.4

Прокат спальних мішків TERRA INCOGNITA SIESTA 300		
4	1530 грн. (170 грн. * 9 осіб = 1530 грн.)	2250 грн. (170 грн. * 15 осіб = 2550 грн.)
Прокат килимків (килимків для сну)		
5	900 грн. (100 грн. * 9 осіб = 900 грн.)	1500 грн. (100 грн. * 15 осіб = 1500 грн.)
Прокат тента від дощу/сонця		
6	230 грн	
Прокат казанка (від 6 л)		
7	2 шт. – 260 грн.	3 шт. – 390 грн

Таблиця 3.5

Розрахунок харчування для туристської групи

№	Найменування продукту	Вартість за 1 кг(шт.) /грн.	Кількість (кг)	Сума (грн.)
1.	Крупа рисова	75	0,31	23,25
2.	Крупа гречана	84	0,22	18,48
4.	Хліб	35	3	105
5.	Макарони	55	1,1	60,5
6.	Ковбаса	150	0,9	135
8.	М'ясо тушковане	100	0,3	30
9.	Картопля	11	3	33
10.	Морква	57	1	57
11.	Цибуля	60	1	60
12.	Печиво	70	0,9	63
13.	Цукерки	80	0,9	72
14.	Чай	30	1	30
15.	Кава	350	0,5	175
Разом (на 1 особу)				862,23
Разом на групу 9 осіб				7760,07
Разом на групу 15 осіб				12933,45

Таблиця 3.6

Вартість послуг страхування

Для групи 9 осіб	Для групи 15 осіб
1125 грн. (125 грн. * 9 осіб = 1125 грн.)	1875 грн. (125 грн. * 15 осіб = 1875 грн.)

Таблиця 3.7

Послуги гід-провідника

Для групи 9 осіб	Для групи 15 осіб
3000 грн.	5000 грн.

Таблиця 3.8

Вартість туру

Собівартість туру на групу (при наборі групи 9 осіб)	Собівартість туру на групу (при наборі групи 15 осіб)
11885,07	19808,45
Собівартість туру на 1 особу (при наборі групи 9 осіб)	Собівартість туру на 1 особу (при наборі групи 15 осіб)
1320,56	1320,56
Ціна для туриста з націнкою туристичного підприємства в розмірі 30%:	
При наборі групи 9 осіб	При наборі групи 15 осіб
1716,73	1716,73

Цей тур є унікальним, оскільки включає в себе кілька видів транспорту, зокрема велосипед та байдарку, а також має екскурсійну складову.

Розроблений паспорт туру та проведені всі необхідні розрахунки дають змогу розглянути можливість впровадити цей тур у діяльність туристичних підприємств Сумського регіону з метою популяризації активного туризму та активного відпочинку серед різних категорій населення та покращити систему управління зазначеними закладами.

3.3 Шляхи покращення системи управління та перспективи розвитку туризму у Сумській області

Місто Суми має значну архітектурну спадщину, яка переважно представлена спорудами XVII – початку XX століття; Троїцький собор, комплекс дитячої лікарні Святої Зінаїди, Воскресекська церква, Спасо-Преображенський собор, Костел Благовіщення Пресвятої Діви Марії та інше. На сьогодні більшість пам'яток архітектур и потребують реставрації.

Загалом у громаді 199 об'єктів культурної спадщини, з яких 8 пам'яток національного значення, 186 місцевого значення, 5 пам'яток археології місцевого значення.

Історико-культурний потенціал Сумської області налічує 3465 пам'яток історії та культури. У списку найважливіших історичних населених місць України 15 поселень: Білопілля, Ворожба, Вороніж, Глухів, Конотоп, Кролевець, Лебедин, Низи, Охтирка, Путивль, Ромни, Середина-Буда, Суми, Терни, Тростянець.

Проте, маючи багаті природно-рекреаційні ресурси, історико-культурний, археологічний, архітектурний потенціал, туристичні продукти Сумщини не є конкурентоспроможними на внутрішньому та міжнародному туристичному ринку і потребують подальшого покращення якості, інноваційного розвитку і залучення інвестицій у їх розбудову. Сумськими туристичними операторами не приділяється належної уваги до внутрішнього туризму та створення нових туристичних продуктів, і основною сферою їх продукту є напрямок виїзного туризму.[29]

Програма сталого розвитку туризму в Сумській області з 2018 - 2022 р. зазначає, що на сьогодні в області функціонує 4 регіональних маршрути, які можуть використовуватися у туристичній діяльності, а саме:

Рис. 3.2 Туристична карта Сумської області.

Джерело: побудовано автором на основі [39, с.86].

Маршрут "Золоте намисто Сумщини", що проходить через Глухів, Соснівку, Путивль, Нова Слобода, Суми, Низи, Недригайлів, Пустовійтівка, Засулля, Хоружівка, Ромни. Він був впроваджений у 2008 році і є важливим для екскурсій, що організують не тільки місцеві спеціалісти, але і гіді з інших регіонів України.

Маршрут "Сумщина слобідська", який включає Суми, Лебедин, Тростянець, Охтирка, Буймерівку.

Маршрут "Слобожанські мандрівки".

Маршрут "Рекреаційна водна подорож на байдарках по р. Псел", який був розроблений у 2012 році. Він включає 4 частини, три з яких є "вихідними" маршрутами: с. Ольшанка - м. Суми, с. Низи - с. Бішкінь, та с. Миропілля - с. Бішкінь.

Також є шість тематичних активних туристичних маршрутів, включаючи піший, велосипедний і лижний: "Козацькими стежками", "Заповідними стежками Сумщини", "Сумщина в часи Великої Вітчизняної війни",

"Літературна і музична Сумщина", "Старожитності Сумщини" та "Народні ремесла Сумщини"

У процесі реалізації своїх завдань, місцеві фірми, що спеціалізуються на туризмі, включаючи туроператорів "Росинка" та "Рожева чайка", а також туристичні агентства "На Набережній", "Раєва", "Суми - Турист" та інші, опираються на маршрути, які були розроблені у межах Регіональної програми розвитку туризму. Ці маршрути сприяють розвитку туризму в Сумській області, де існують певні види туризму та кількість туристів. Відомості про це представлено в (табл. 3.8) та в (Додаток Д)

Таблиця 3.8

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму в Сумській області (тис. чол.)

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами – усього	У тому числі		
		візні(іноземні) туристи	візні туристи	внутрішні туристи
2000	7005	701	921	5383
2001	6077	313	845	4919
2002	9402	79	1299	8024
2003	11668	49	1704	9915
2004	10221	65	2462	7694
2005	14409	104	3019	11286
2006	16450	208	3975	12267
2007	20627	184	6943	13500
2008	24035	149	9222	14664
2009	23254	134	6003	17117
2010	45172	203	11992	32977
2011	18347	92	5600	12655
2012	13739	98	4586	9055
2013	13498	25	6564	6909
2014	8574	25	5798	2751
2015	7567	4	4107	3456
2016	8819	-	6178	2641
2017	11185	-	8595	2590
2018	16178	дані не оприлюднюються	13050	дані не оприлюднюються
2019	25919	-	19474	6445
2020	12004	-	9161	2843

Джерело: побудова автором на основі статистичної звітності 2000-2020 р. [3].

Для приваблення туристів необхідно мати достатню кількість розроблених турів з активного туризму та туристсько-спортивних турів. Тому місцеві туроператори мають залучати спеціалістів у галузі туризму для розробки та організації цих видів турпродуктів.

Моніторинг ринку активного туризму на Сумщині свідчить про те, що цей сегмент залишається недостатньо розвиненим. Наприклад, регіональний туроператор "Рожева чайка" є розробником активних турів по області та Україні, таких як байдаркові сплави, гірські сходження на вершини Карпат та кінні одноденні походи. Туроператор "Золота Рив'єра" також пропонує активні тури. Крім того, організацією байдаркових походів займається "Центр активного дозвілля "Відчайдухи"[38].

Сумщина володіє значними можливостями та множиною ресурсів для просування різних напрямків туризму. Кожен населений пункт в області має свої унікальні туристичні активи, що можуть прикрашати не тільки відповідний район, але і всю область.

Тури, які включають активні способи пересування, можуть бути збагачені екскурсійними елементами, оскільки на Сумщині велика кількість історичних та культурних місць для відвідування.

Міста Тростянець, Глухів, Путивль, Ромни, Конотоп, Кролевець, а також обласний центр відомі на всю Україну. Однак, є ще деякі райони, де розташовано багато привабливих для туристів місць. Щоб просувати ці ресурси, необхідно розробляти та впроваджувати маршрути, що проходять через ці райони.

Незважаючи на те, що місто Тростянець є порівняно молодим і ще не святкувало своє 360-річчя, воно має велику кількість цікавих пам'яток. Серед них варто відзначити Круглий двір, палац Кенінга, Благовіщенську церкву та Тростянецький парк. Завдяки швидкому розвитку в туристичній сфері, ця територія стала однією з найвідоміших та найбільш відвідуваних місць у регіоні[24].

Місто Глухів овіяний гетьманською славою край, нажаль не користується високою популярністю серед туристів. З козацької доби частково уціліла

фортеця із мурованою Київською брамою, а також Радний майдан, Миколаївська та Вознесенська церкви. Окрасою міста є будівля Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка [3].

У Путивлі, головною пам'яткою є Мовчанський монастир [12], що представляє собою великий культовий комплекс. Він розташований на високому пагорбі над долиною річки Сейм, звідки відкриваються чудові види на навколишні ландшафти. Неподалік, на іншому пагорбі, знаходиться городище літописного Путивльграда. Біля нього можна побачити мальовничі руїни стародавньої господарської споруди з водонапірною баштою, що датуютьсяXIX-XX століттям. В межах городища, в оточенні парку, розташований пам'ятник Ярославні [19].

Конотоп є містом козацької слави і єдиним містом на Сумщині з трамвайною мережею. З часів Радянського Союзу в місті діє завод з ремонту дизель-потягів. Крім того, Конотоп відомий своїм музеєм авіації, де можна побачити унікальні та неповторні екземпляри авіаційної техніки [14].

Кролевець відомий не лише в Україні, а й за її межами завдяки унікальній ботанічній пам'ятці "Яблуня-колонія" [40] (Додаток Е). В Кролевецькому музеї ткацтва можна побачити понад 700 експонатів, серед яких близько 400 неповторних кролевецьких рушників. Найстаріший з них датується 1839 роком. Раніше всі експонати зберігалися у музейній кімнаті Кролевецької фабрики художнього ткацтва. Крім рушників, тут можна побачити старовинні фіранки, скатертини, рядна.

Сталий туризм і система управління ним в Сумській області можуть відігравати важливу роль у розвитку регіону, привертанні інвестицій та підтримці економіки. Незважаючи на те, що Сумська область не є традиційним туристичним пунктом, у ній є потенціал для розвитку сталого туризму.

Система управління сталим туризмом вимагає співпраці між різними зацікавленими сторонами, такими як місцеві органи влади, туристичні компанії, громадські організації та місцеві жителі. Основні аспекти управління сталим туризмом включають:

- розробка та впровадження стратегії розвитку туризму: місцеві органи влади повинні співпрацювати зі зацікавленими сторонами для створення стратегії розвитку туризму, яка враховуватиме потенціал регіону, природні та культурні ресурси, інфраструктуру та інші фактори;
- збереження та захист природних та культурних ресурсів: для забезпечення сталого туризму необхідно зберігати та ефективно використовувати природні та культурні ресурси області. Це може включати створення заповідників, національних парків, охоронних зон та інших заходів для збереження біорізноманіття та культурної спадщини;
- розвиток туристичної інфраструктури: налагодження та покращення інфраструктури є важливим аспектом розвитку туризму. Це може включати будівництво готелів, ресторанів, туристичних маршрутів, відпочинкових зон та інших об'єктів, які задовольняють потреби туристів
- продвиження та маркетинг: для привертання туристів необхідно проводити ефективну маркетингову кампанію. Це може включати створення туристичних брендів, рекламні заходи, участь у виставках та конференціях туристичної галузі тощо.

Щодо перспектив розвитку сталого туризму в Сумській області, деякі з можливостей включають:

- екологічний туризм: область має потенціал для розвитку екологічного туризму, оскільки в ній знаходиться чимало природних ландшафтів, лісів, озер та річок, які можуть привернути природолюбів;
- культурний туризм: сумська область має багату історію та культурну спадщину. Розвиток культурного туризму може включати організацію екскурсій до історичних пам'яток, фестивалів, культурних заходів тощо.
- агротуризм: з урахуванням сільськогосподарського характеру області, агротуризм може бути привабливим напрямком розвитку. Відвідувачі можуть долучитися до сільськогосподарських робіт, спробувати місцеву кухню та відпочити в сільській місцевості.

Важливо пам'ятати, що розвиток сталого туризму вимагає цілісного підходу, який поєднує економічні, соціальні та екологічні аспекти. Потрібно також забезпечити участь місцевої спільноти у процесі планування та управління туризмом, щоб забезпечити його сталість та мінімізувати негативний вплив на оточуюче середовище та культуру.

Висновки до Розділу 3

Дослідження туристичної галузі в Сумській області показує, що регіон має значний потенціал для туристичного відвідування. Тут присутні різні види туризму, такі як екскурсійний, активний, фестивальний, паломницький, сільський та інші. Сумщина багата на природні (Додаток Є) та історико-культурні об'єкти, які можуть бути використані туристичними підприємствами для приваблення туристів та позиціонування регіону як привабливої дестинації. Наявність мережі туристичної інфраструктури сприяє створенню різноманітних турпродуктів для різних категорій споживачів.

Функціонування існуючих туристичних маршрутів, які були розроблені та впроваджені в туристичну діяльність області, дозволяють туристам ознайомитись з багатою природою та історико-культурною спадщиною регіону. Чотири маршрути були включені до Програми сталого розвитку туризму в Сумській області на період 2018-2022 років.

Проте, варто зазначити, що наявний туристичний потенціал регіону не використовується в повному обсязі. Політична та економічна криза в Україні, недостатня модернізація туристичної інфраструктури та нестача кваліфікованих фахівців у сфері туристичної діяльності гальмують розвиток регіонального туризму та вітчизняної туристичної галузі загалом.

Для підвищення привабливості регіонального туризму в Сумській області було запропоновано та впроваджено інноваційний активний тур під назвою "Сумщина екстремальна". Цей комбінований маршрут передбачає використання активних засобів пересування, таких як велосипеди та байдарки, на різних етапах

подорожі. Програма туру сприяє розширенню світогляду учасників туру та стимулює їх до здорового способу життя шляхом залучення до туристичного фестивального руху. Поєднання різноманітних заходів протягом маршруту робить цей тур унікальним та цікавим для відвідувачів.

Щоб подальше розширення туристичної привабливості регіону відбувалось, важливо приділяти увагу модернізації туристичної інфраструктури. Це може включати покращення якості готельних послуг, розвиток туристичних маршрутів та сучасних зручностей, створення додаткових розважальних і рекреаційних об'єктів. Залучення інвестицій та розробка маркетингових стратегій також важливі для залучення нових туристів та розвитку туристичної галузі в області.

Організація різноманітних майстер-класів, екологічних акцій та культурних заходів може допомогти у цьому напрямку. Наприклад, організувати майстер-класи на теми збереження природи, традиційних ремесел регіону, а також проведення етнічних фестивалів.

Інтеграція технологій та діджиталізація туризму також може відіграти ключову роль у підвищенні привабливості Сумщини. Розробка мобільних додатків та веб-платформ для туристів, де вони зможуть знайти інформацію про різні маршрути, забронювати готелі, та отримати рекомендації щодо місць, які варто відвідати, може значно полегшити планування та реалізацію поїздок.

Також слід пам'ятати про залучення місцевої громади в процес розвитку туризму. Створення можливостей для місцевих підприємців та надання їм підтримки в розвитку туристичних бізнесів можуть позитивно позначитися на економіці регіону.

У висновку, для підвищення привабливості регіонального туризму в Сумській області необхідно використовувати комплексний підхід, який поєднує модернізацію інфраструктури, інтеграцію технологій, освітні ініціативи, залучення місцевої громади та партнерства з іншими регіонами та країнами. Такий підхід допоможе забезпечити сталий розвиток туризму, що сприятиме економічному зростанню та підвищенню якості життя місцевих жителів.

ВИСНОВКИ

У даній дослідницькій роботі виконано всі поставлені завдання та розроблено рекомендації щодо стратегії сталого розвитку туризму на території Сумщини з метою визначення перспектив подальшого розвитку туристичного потенціалу даного регіону.

У розділі, присвяченому дослідженню сутності та змісту поняття "сталий туризм", було відзначено необхідність дослідження сутності та змісту цього поняття. Це завдання було виконано шляхом аналізу наукової літератури та досліджень, що містили інформацію про сталий туризм. В результаті було встановлено, що сталий туризм спрямований на гармонійне поєднання потреб туристів, довкілля та місцевих громад.

Під час дослідження найбільш поширеного виду сталого туризму на території України було проведено аналіз даних і тенденцій у туристичній галузі країни. В результаті дослідження було встановлено, що одним з найбільш перспективних видів сталого туризму є екотуризм.

Для аналізу впливу чинників сталого розвитку на розвиток територій було використано статистичні дані, наукову літературу та відповідні дослідження, що стосуються взаємозв'язку між сталим розвитком та розвитком територій. В результаті з'ясовано, що чинники, такі як охорона довкілля, соціальна відповідальність та економічна ефективність, мають значний вплив на розвиток територій.

У розділі, присвяченому розгляду особливостей сталого туризму, було проведено детальний аналіз характерних рис цього виду туризму, зокрема мінімізації негативного впливу на довкілля, сприянню місцевій економіці та збереженню культурної спадщини.

Аналіз стану сталого туризму на території Сумщини було проведено шляхом дослідження та збору відкритих даних про Сумську область. Виявлено, що хоча сталий туризм розвивається, існують певні перешкоди та можливості для подальшого зростання.

На основі проведеного аналізу було розроблено рекомендації з удосконалення сталого туризму на території Сумщини. Ці рекомендації стосуються поліпшення інфраструктури, залучення місцевих громад, збереження природних та культурних ресурсів, а також ефективного маркетингу.

Дослідження туристичної галузі Сумської області показало, що регіон має значний потенціал для розвитку різних видів туризму, таких як екскурсійний, активний, фестивальний, паломницький та сільський. Сумщина насичена різноманітними природними та історико-культурними об'єктами, які можуть бути використані в роботі туристичних підприємств та у позиціонуванні регіону як привабливої туристичної дестинації

Для успішного подальшого розвитку сталого потенціалу розвитку туризму на Сумщині, необхідно вирішити ряд проблем, таких як слабка інфраструктура, недостатні законодавче забезпечення та недостатня інформованість потенційних туристів про можливості сталого туризму. На регіональному рівні необхідно сприяти модернізації туристичної інфраструктури, залученню інвестицій та покращенню маркетингових стратегій.

Сталий туризм є одним з ключових пріоритетів у світовому масштабі, і його розвиток сприяє збереженню природних та культурних цінностей, підтримує місцеві економіки та сприяє покращенню якості життя місцевих спільнот. Для успішного розвитку сталого туризму на Сумщині необхідно забезпечити активну співпрацю між урядом, приватним сектором, місцевими спільнотами та туристами. Важливу роль відіграють освіта та просвітництво, які сприяють формуванню свідомого туристичного споживання та взаємодії з місцевими культурами.

Застосування інноваційних підходів, включаючи створення мережі туристичних обсерваторій, може сприяти ефективному моніторингу процесів сталого розвитку туризму на Сумщині. Потрібно також враховувати міжнародний досвід та співпрацю з іншими країнами для впровадження передових практик та розробки спільних проектів.

Загалом, розвиток сталого туризму на Сумщині має великий потенціал для сталого економічного зростання, збереження природи та культурного надбання, а також для покращення якості життя місцевих спільнот. Це вимагає комплексних зусиль, співпраці та планування з боку всіх зацікавлених сторін. Реалізація розробленої стратегії сталого розвитку туризму на Сумщині буде сприяти досягненню цих цілей та позиціонуванню регіону як важливої туристичної дестинації.

Запровадження стратегії сталого розвитку туризму на Сумщині має потенціал стати вагомим кроком у напрямку збереження та розвитку природних та культурних ресурсів регіону. Ця стратегія враховує потреби місцевих спільнот, забезпечує сталість економіки та пропонує інноваційні підходи для залучення туристів.

Реалізація стратегії передбачає необхідність активної співпраці між різними зацікавленими сторонами, такими як урядові органи, приватний сектор, місцеві громади та туристи. Важливо забезпечити належну інфраструктуру, розвинуту туристичну послугу, а також освіту та просвітництво з метою свідомого туристичного споживання.

Особлива увага має бути приділена моніторингу та оцінці впливу туризму на природу та соціальне середовище. Спостереження за цими показниками допоможуть визначити ефективні заходи для збереження та відновлення природних ресурсів, а також забезпечити сталу співпрацю з місцевими громадами.

Стратегія сталого розвитку туризму на Сумщині є ключовим інструментом для забезпечення економічного зростання, підтримки культурного розмаїття та збереження неповторного природного спадку. Це дозволить регіону стати конкурентоспроможною туристичною дестинацією, привернути більше туристів та створити благоприємні умови для розвитку місцевих громад.

Завдяки цілеспрямованим зусиллям та використанню інноваційних підходів, Сумщина може розкрити свій потенціал як сталої туристичної дестинації. Реалізація стратегії сталого розвитку туризму вимагатиме постійної

уваги та активного залучення всіх зацікавлених сторін, але може стати кроком до збалансованого та сталого розвитку туристичної галузі на Сумщині.

Враховуючи потенціал Сумської області для розвитку туризму та необхідність сталого підходу до його розвитку, розробка стратегії сталого розвитку туризму на Сумщині стає невід'ємною складовою успішного туристичного розвитку регіону. Високий рівень природних та культурних ресурсів, які присутні на території області, сприяє привабливості для туристів, однак вимагає збалансованого та сталого використання.

Стратегія сталого розвитку туризму на Сумщині передбачає впровадження інтегрованого підходу, що поєднує соціальні, економічні та екологічні аспекти. Забезпечення екологічної стійкості, збереження культурної спадщини та підтримка місцевих спільнот стають пріоритетними завданнями.

Для успішної реалізації стратегії необхідна ефективна співпраця між усіма зацікавленими сторонами - урядовими органами, місцевими громадами, приватним сектором та міжнародними партнерами. Освіта та просвітництво мають велике значення в формуванні свідомого споживання туристичних послуг та підвищенні екологічної свідомості.

Розробка інноваційних туристичних продуктів та підтримка місцевих ініціатив та підприємництва є важливими факторами розвитку сталого туризму на Сумщині. Це сприятиме диверсифікації туристичної пропозиції та залученню різних категорій туристів.

У світлі глобальних тенденцій до сталого розвитку, сталий туризм є важливим чинником, який сприяє збереженню природних ресурсів, культурного надбання та економічному зростанню. Розробка пропозицій до стратегії сталого розвитку туризму на Сумщині відповідає сучасним викликам та вимагає впровадження цілеспрямованих заходів для досягнення позитивних результатів у розвитку туристичної галузі області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кураш І. І. Банний яр. Енциклопедія Сучасної України. НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. URL: <https://esu.com.ua/article-40292> (дата звернення: 01.05.2023).
2. Глухів: стародавнє місто та гетьманська столиця URL:https://risu.org.ua/ua/relig_tourism/r_maps/regions/sumska/hlukhiv/52196/
3. Головне управління статистики в Сумській області URL:[://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=126&level=3](http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=126&level=3) (дата звернення: 01.05.2023).
4. Гурова Д.Д. Проблеми розвитку туризму в Україні: шляхи їх вирішення. Географія і сучасність. 2010. Вип.24. С.209-215.
5. Данилишин Б.М. Сталий розвиток в системі природно-ресурсних обмежень/ Б.М. Данилишин, Л.Б.Шостак. К.: СОПС України НАНУ, 1999.367 с
6. Запсілля. Офіційний сайт Україна Інкогніто URL:<http://ukrainaincognita.com/ru/sumska-oblast/krasnopilskyiraion/zapsillya/zapsillya> (дата звернення: 03.05.2023).
7. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О.,Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь). К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 295 с.
8. Козловський Є.В. Іноземний досвід регулювання міжнародного туризму та його використання в Україні. Вісник НАДУ. 2007. №6. С.53-57.
9. Лебідь С.Г., Сербулова Н.А. Сталий екологічний туризм: сутність та перспективи розвитку в Миколаївській області. Екологія. Зб. Наук. Праць. У 206-х тт. Миколаїв.: Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2010. Т.132. С. 115.
10. Мовчанський монастир, інформаційний інтернет ресурс URL:<https://discover.ua/locations/movchanskiy-monastir> (дата звернення: 03.05.2023).
11. Момонт Т. В. Основні фактори розвитку ринку туристичних послуг Економіка. Управління. Інновації. 2012. №1 (7). URL:http://tourlib.net/statti_ukr/momont4.htm (дата звернення: 05.05.2023).
12. Музей авіації, Конотоп. Веб-сайт URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/object/4920/muzeu-aviatsiyi> (дата звернення: 05.05.2023).

13. Олійник Я.Б., Шищенко П.Г., Любіцева О.О. Стратегія сталого розвитку туризму в Україні: географічний підхід // Географія в інформаційному суспільстві: Зб. Наук. Праць. К.: Обрії, 2008. Т. 1. С. 191-199.
14. Подорожуємо Україною. Миропілля - незвідана і містична Слобожанщина URL:https://ye.ua/podorozhi/25210_Podorozhuємо_Ukrayinoyi_Miropillya_%E2%80%9494_nezvidana_i_mistichna_Slobozhanschina.html (дата звернення: 08.05.2023).
15. Принципи, фактори та механізми забезпечення сталого розвитку - Т. М. Федоренко
16. Про Глобальні цілі сталого розвитку. URL: <http://sdg.org.ua/ua/pro-globalni-tsili>. (дата звернення: 05.05.2023).
17. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501>(дата звернення: 05.05.2023).
18. Програма сталого розвитку туризму в Сумській області на 2018 - 2022 роки URL:http://sm.gov.ua/images/docs/turizm/17-session-37_7-skl.pdf (дата звернення: 05.05.2023).
19. Рішення про затвердження програми Сумської міської територіальної громади URL https://smr.gov.ua/images/documents/Proekty/Poriadok_sesii/2022/19_ses_23.02.22/2/66.pdf (дата звернення: 15.05.2023).
20. Розвиток туристичного бізнесу регіону URL:http://tourlib.net/books_ukr/shkola2-3.htm
21. Розпорядження від 16 березня 2017 р. № 168-р Київ Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/384961_385026 (дата звернення: 01.05.2023).
22. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 384 с.
23. Моргулець О.Б. Діалектичний зв'язок сервісології та сервіс-менеджменту. *Економічний вісник Донбасу*, 2011. №3(25). 188-192.
24. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Вид. 2-ге, перероб. Та доп. К.: Видавництво КНТЕУ, 2009. 463 с.

25. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 05.05.2023).
26. Цимбал О.І. Туристична сфера України як плацдарм до розвитку національної економіки та міжнародного туризму Сталий розвиток економіки. 2012. №2. С.133-136. URL:https://tourlib.net/statti_ukr/zajceva.htm
27. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії: Навчальний посібник. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. 662 с.
28. Ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Яблуня-колонія»: веб-сайт 7 чудес України. URL:[https://7chudes.in.ua /nominaciyi/yablunya-koloniya/](https://7chudes.in.ua/nominaciyi/yablunya-koloniya/) (дата звернення: 05.05.2023).
29. Сірик А. Є. Аналіз факторів впливу на розвиток туристичної галузі в Україні. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2016. С. 156163.
30. Danylyshyn Bohdan, Kovalova Olena, Oleshko Anna, Morhulets Oksana, etc. The Conceptual Framework for Creating an Industrial Smart and Tourism Favoured Cluster for Sustainable Development of the Ukrainian Region Bohdan *Economic Affairs*, 2022. Vol. 67, No. 04, pp. 661-671.
31. Carson D., Richards, F. & Jacobsen D. (2005). Harnessing Innovation for Regional Tourism Development, Centre for Regional Tourism Research, Southern Cross University, p. 4. <http://repository.vsau.org/getfile.php/21190.pdf> (дата звернення: 20.05.2023).
32. Making Tourism More Sustainable. A Guide for Policy Makers, UNEP and UNWTO. URL: <http://sdt.unwto.org/content/about-us-5>. (дата звернення: 25.05.2023).
33. Morhulets O., Verhun A., Bondarchuk J. Creative industries development as basis for economic development of Ukraine / International Conference on economics, accounting and finance, 2021.
34. Verhun A., Morhulets O., Nikonenko T. & etc. Digitization of education as a key characteristic of modernity *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol.21, №10. Pp.191-195.

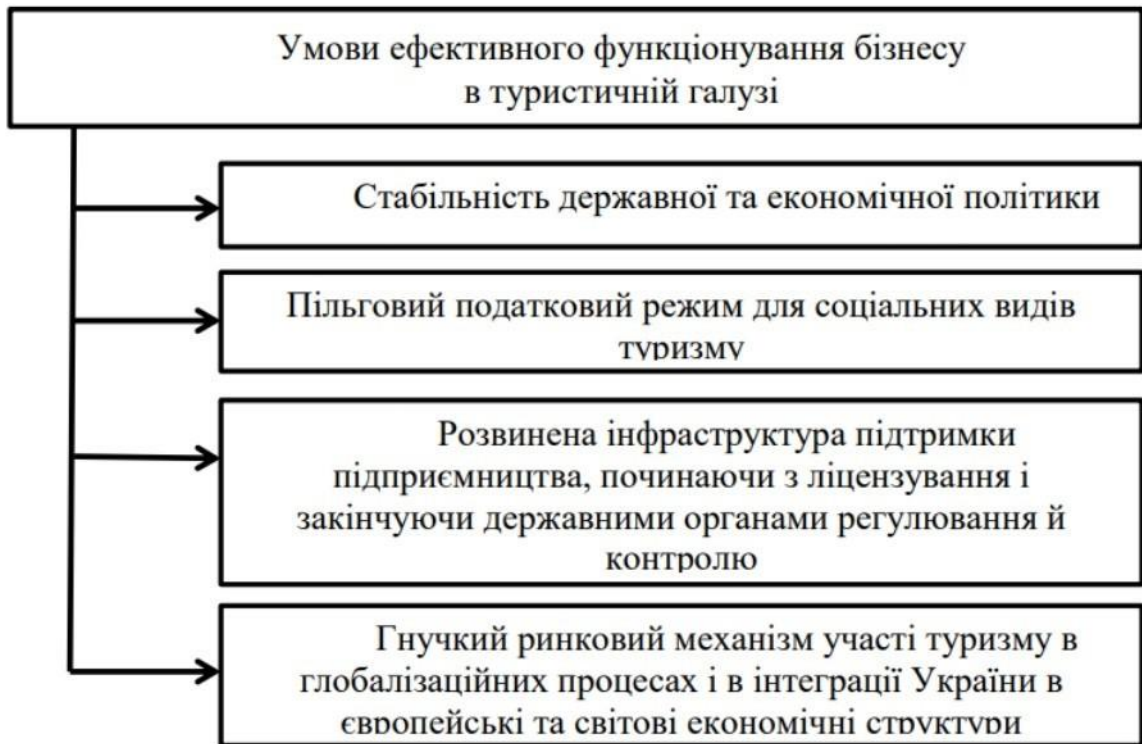
ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

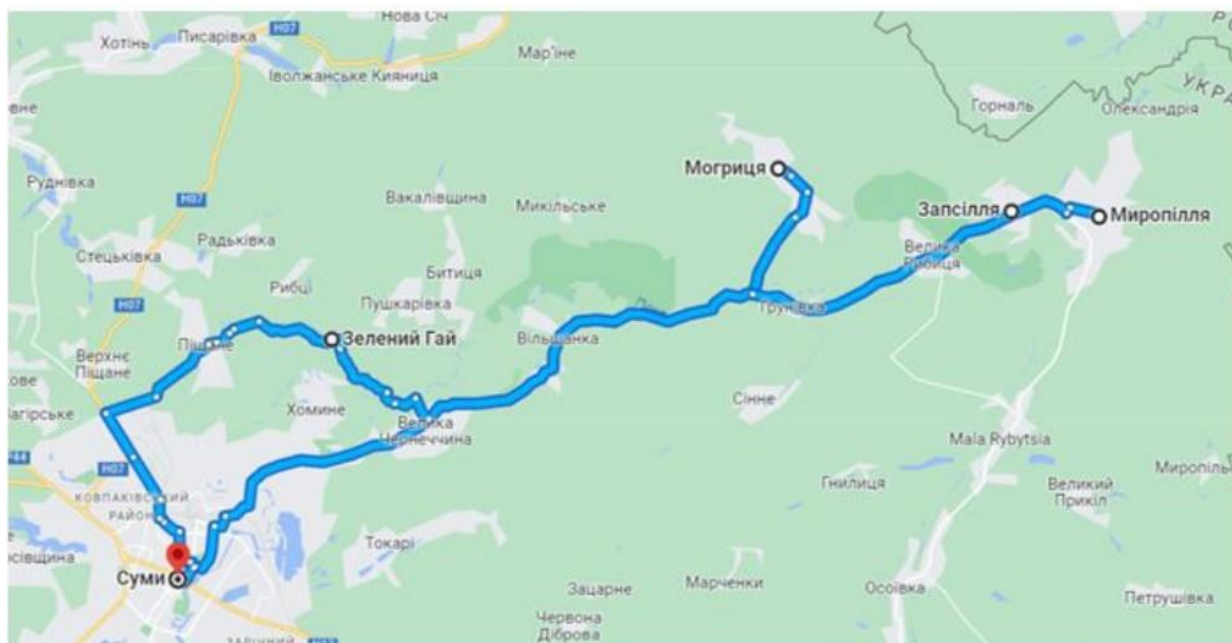

ДОДАТОК Б

Умови розвитку туристичного бізнесу в Україні

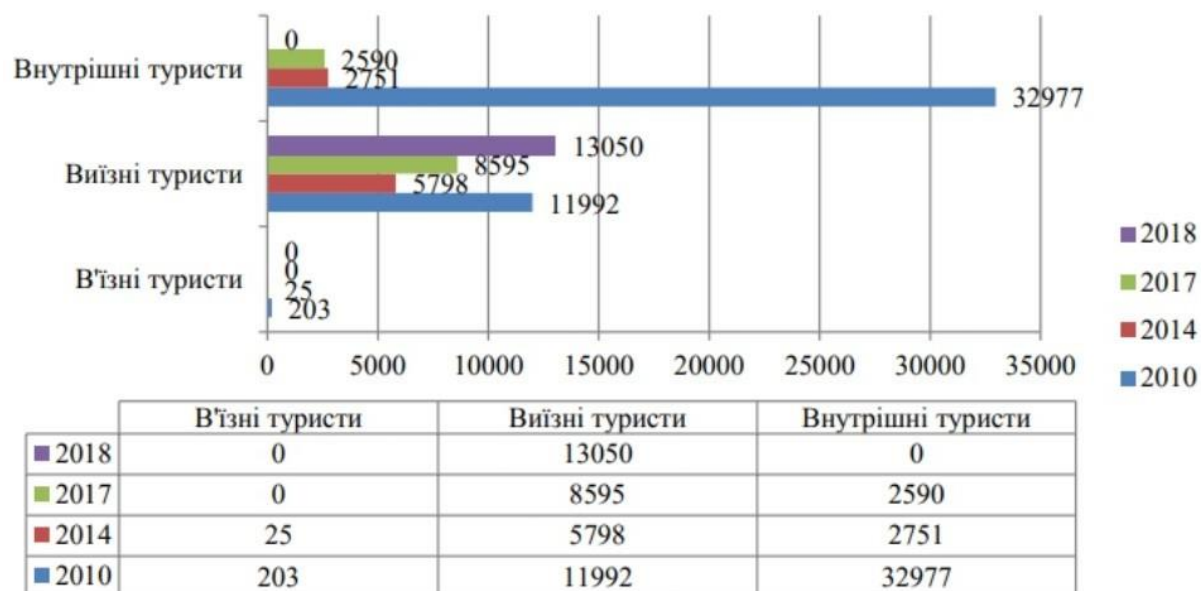

Туристичний маршрут

Михайлівська церква

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму в Сумській області (тис. чол.)

Яблуня-колонія

ДОДАТОК Є

**Природно-заповідні об'єкти Сумщини загальнодержавного значення
(станом на 01.07.2021)**

№	Назва об'єкту	Площа (га)	Тип	Місцезнаходження (район)
1	«Михайлівська цілина»	882, 9	природний заповідник	Роменський та Сумський
2	«Деснянсько- Старогутський»	16 215, 1	національний природний парк	Шосткинський
3	«Гетьманський»	23 360, 1	національний природний парк	Охтирський
4	Урочище «Великий бір»	1 231, 0	лісовий заказник	Шосткинський
5	«Шалигинський»	2 868, 1	ландшафтний заказник	Шосткинський
6	«Середньосеймський»	2 020, 8	ландшафтний заказник	Конотопський та Сумський
7	«Банний яр»	236, 0	ботанічний заказник	Сумський
8	«Журавлиний»	258, 0	орнітологічний заказник	Сумський
9	«Андріяшівсько- Гудимівський»	1 509, 6	гідрологічний заказник	Роменський
10	«Біловодський»	1 515, 7	гідрологічний заказник	Роменський
11	«Климентівський»	1 007, 5	гідрологічний заказник	Охтирський
12	«Бакирівський»	2 606, 0	гідрологічний заказник	Охтирський
13	«Хухрянський»	4 591, 6	гідрологічний заказник	Охтирський
14	«Яблуня-колонія»	0, 1	ботанічна пам'ятка природи	Конотопський
15	«Урочище Боромля»	55, 0	зоологічна пам'ятка природи	Конотопський
16	«Озеро Шелехівське»	7, 0	гідрологічна пам'ятка природи	Сумський
17	«Тростянецький»	256, 0	парк-пам'ятка садово- паркового мистецтва	Охтирський
18	«Кияницький»	55, 7	парк-пам'ятка садово- паркового мистецтва	Сумський
19	Сумський	21, 0	дендропарк	Сумський